

MUSICA FRANCISCANA REDIVIVA: PREGLED DOSADAŠNJE OBRADE I PERCEPCIJE GLAZBENIKA ČLANOVA FRANJEVAČKE PROVINCIJE PRESVETOGA OTKUPITELJA IZ 18. STOLJEĆA (S POSEBNIM OSVRTOM NA DON PETRA NAKIĆA I FRA PETRA KNEŽEVIĆA OFM)¹

MIRKO JANKOV

Umjetnička akademija u Splitu
Zagrebačka 3
21 000 SPLIT

UDK / UDC: 783.2(497.583)“17”(091)

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/94kl4clnom>

Pregledni rad / Review Paper

Primljeno / Received: 22. 12. 2022.

Prihvaćeno / Accepted: 21. 4. 2023.

Nacrtak

Svrha je ovoga članka pružiti osnovni pregled dosadašnje obrade i percepcije redovnika glazbenika Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja iz 18. stoljeća u domaćoj i stranoj (ponajviše u talijanskoj) literaturi, u rasponu od napisa iz 1846. do posve recentnih priloga. Prateći njihov diskurs, kroz istraživanja i poglede raznih kulturnih djelatnika i znanstvenika (napose muzikologa), u smislu rasvjetljivanja imena, biografija, djelovanja i doprinosa glazbenika članova dotične franjevačke pokrajine tijekom baroka i (pret)klasicizma – a djelomično onda i onih starije njezine provincije-

-majke, Bosne Srebrene – uočljivi su različiti pristupi te postupno povećavanje uvida u broj i dostignuća odnosnih protagonista. Imena don Petra (bivšega fra Pavla OFM) Nakića i fra Petra Kneževića OFM, iako su se u literaturi navodila još u drugoj polovici 19. stoljeća, kao najpoznatija među njima (uz neke druge, manje zastupnike sličnih glazbenih htijenja) trebala su ponešto pričekati da ih se prepozna i pravilno (tj. pravilnije) shvati u odnosu na glazbene prethodnike, suvremenike i nasljednike. Pritom ih recentni(ji) radovi, bilo članci i specijalizirana (čak i popularna) izdanja, bilo povije-

¹ Ovaj članak nastao je u okviru autorova doktorskoga rada na temu *Orguljska baština u Franjevačkoj provinciji Presvetoga Otkupitelja u Dalmaciji tijekom 18. stoljeća*, koji se pod mentorstvom nasl. red. prof. dr. sc. Vjere Katalinić odvija na Filozofskome fakultetu i Muzičkoj akademiji Sveučilišta u Zagrebu. Osim svojoj mentorici prof. Vjeri Katalinić, na svim korisnim savjetima i pomoći srdačno zahvaljujem i kolegicama prof. dr. sc. Ivani Tomić Ferić, dr. sc. Vileni Vrbanić, dr. sc. Luciji Konfic, Mariji Gabrijeli Perić, mag. edu. philol. angl. / mag. philol. ital., mag. bibl. te Ninu Švonji, mag. archeol. et hist. Odgovore na određena pitanja, preciznije poglede na pojedine glazbenike iz dotičnoga franjevačkog kruga, jednako kao i neka nova imena – do čega sam došao tijekom svojega doktorskog istraživanja – slobodan sam ostaviti za neki budući rad.

sne sinteze/pregledi i ostali napisi, nipošto ne mogu više ispuštati iz vida; dapače, u nekoliko su navrata Nakić i Knežević bili i glavnim predmetom višeautorskih/zborničkih izdanja. I buduća istraživanja, koja itekako valja poticati (te intenzivirati postojeća), zacijelo će dati odgovore na dio zasad još uvijek otvorenih pitanja, otkriti možda i neka nova imena te omogućiti izoštreniju sliku već poznatih činjenica.

Ključne riječi: Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja – Split; franjevački

Pristup

Prateći diskurs napisa hrvatskih i stranih (prije svega talijanskih) kulturnih djelatnika i znanstvenika (napose muzikologa) u pogledu rasvjetljavanja imena, biografija, djelovanja i doprinosa glazbenika članova Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja² iz 18. stoljeća – a posredno onda i onih njezine provincije-majke Bosne Srebrene³ – djelatnih u dalmatinskim stranama prije

glazbenici; 18. stoljeće; franjevački (glazbeni) barok; orguljari; orguljaši; don Petar (ex fra Pavao OFM) Nakić; fra Petar (Pavao) Knežević OFM; prilozi i sinteze povijesti glazbe

Keywords: Franciscan Province of the Most Holy Redeemer – Split; Franciscan musicians; 18th century; Franciscan baroque (music); Organ builders; Organ players; Don Petar (ex Fra Pavao OFM) Nakić; Fra Petar (Pavao) Knežević OFM; papers and syntheses of music history

² Osnovana 1735, Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja (sa sjedištem u Splitu) jedna je od zapaženijih te crkveno-društveno veoma zauzetih nasljednica stare Redodržave Bosne Srebrene, koja je među inim »pokrivala« i dalmatinski, povijesno iznimno dinamičan prostor. U stoljeću svojega nastanka – također i najbujnijega redovničkoga rasta – Splitska je provincija podarila niz nezaobilaznih imena hrvatske kulture, poput jezikoslovaca, pjesnika, pisaca, prevoditelja, propovjednika i pučkih prosvjetitelja. Pritom su najpoznatiji fra Toma Babić OFM (oko 1680-1750), fra Jeronim Filipović OFM (1686-1765), fra Filip Grabovac OFM (1697-1749), fra Josip Banovac OFM (1703-1771), fra Andrija Kačić Miošić OFM (1704-1760), fra Andrija Dorotić OFM (1761-1837) i dr. Grupu franjevaca koji su djelovali na području glazbe, zastupnika podstila poznatog pod nazivom franjevački barok (v. bilj. 7), čine pjesnik, prepisivač triju glazbenih zbirki te skladatelj i orguljaš fra Petar Knežević OFM (1701-1768), orguljaš fra Pavao Vučković ml. OFM (1737-1817), učitelj, prevoditelj i orguljaš fra Paskal (Paškal) Jukić OFM (1748-1806), orguljar i orguljaš fra Jeronim Filipušić OFM (1771-1849) i dr. Iako oni, jednako kao i manje im poznata subraća sličnih interesa, svojim djelovanjem obično nisu izlazili izvan granica Provincije predstavljajući snage koje su se ostvarivale prije svega u sklopu njezinih osnovnih glazbenih potreba, nedvojbeno su bili i protagonisti dalmatinske glazbene kulture tijekom 18. stoljeća u cjelini. O Franjevačkoj provinciji Presvetoga Otkupitelja opširnije u: Josip GRBAVAC (ur.): *Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja (shematizam)*, Split: Franjevačka Provincija Presvetog Otkupitelja, Zbornik »Kačić«, 2007, 11-17; Josip Ante SOLDO (ur.): *Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja (Šematizam)*, Split: Provincijalat Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, 1979, 11-35; Luka TOMAŠEVIĆ (ur.): *Gospodin Vam dao Mir*, Split: Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja, 2017. Usp. i *Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja – Split*, službena mrežna stranica, <<https://www.franjevci-split.hr/>> (pristup 19. 3. 2022).

³ O Provinciji Bosni Srebrenoj opširnije u: Vjenceslav Mijo BATINIĆ: *Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vijekova njihova boraoka*, I, Zagreb: Tiskom dioničke tiskare, 1881; Vjenceslav Mijo BATINIĆ: *Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vijekova njihova boraoka*, II, Zagreb: Tiskom dioničke tiskare, 1883; Vjenceslav Mijo BATINIĆ: *Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vijekova njihova boraoka*, III, Zagreb: Tiskom dioničke tiskare, 1887; Gergely CSEVAPOVICH [Grgur ČEVAPOVIĆ]: *Synoptico-memorialis catalogus observantis minorum provinciae S. Joannis a Capistrano, olim Bosniae Argentinae; A dimidio seculi XIII. usque recentem aetatem*, Buda: Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1823, 7-41.

podjele⁴ prostrane i stare bosanske franjevačke Redodržave, uočljivi su, usporo s vremenskim protokom, različiti pristupi. S razvojem istraživanja dosljedno se povećavao i uvid u broj i dostignuća pojedinih glazbenika, a naglasak je pretežno bio na najvažnijim osobama.

Od 1846. i povjesničara i arheologa Frane (Francesca) Carrare, čijim će prilogom ovaj osvrt i započeti, pa do recentnih vremena, s brojnim doprinosima autora raznih profila i ekspertiza, spektar istraživačkih interesa mijenjao se i, posebice tijekom posljednjih nekoliko desetljeća, produbljavao.⁵ Sve to neposredno je pratilo svjetske, pa tako i domaće znanstvene (muzikološke) premise te napredak u istraživanjima. Putem rekonstrukcija životopisa najistaknutijih pojedinaca iz povijesti su polako izranjale i mreže njihova djelovanja, jednako kao i konkretni(ji) glazbeni doprinosi te lanci, sve ako su i bili uzgredni, prethodnika i nasljednika. Međutim, načelno se, sve do relativno novijih,⁶ odnosno najnovijih, istraživanja ili napisa, ipak nije ulazilo (a nije ni moglo uvijek ući) u šira predstavljanja tema i osoba vezanih za fenomen franjevačkoga (glazbenog) baroka,⁷ jednako kao ni u njihove višeslojnije kontekstualizacije.

Unatoč pitanjima koja i dalje traže prave ili barem bolje odgovore, odnosno potpunije interpretacije i izoštrenije sagledavanje šire slike, svrha je ovoga članka pružiti osnovni pregled u postupno povećanje spoznaja i načina percipiranja franjevacu Splitske provincije, glazbenika koji su utjecali na (crkvenu) glazbenu umjetnost u Dalmaciji – a posredno onda i u Hrvatskoj, odnosno Italiji – tijekom 18. stoljeća i poslije.⁸

⁴ Opširnije u: Andrija NIKIĆ: Društveno-politički uvjeti podjele Bosne Srebrene, *Kačić*, 17 (1985), 69-84.

⁵ O starijim historiografskim prinosima opširnije u: Dubravka FRANKOVIĆ: Hrvatska u devetnaestom stoljeću o glazbi svoje barokne epohe, u: Ennio Stipčević (ur.): *Glazbeni barok u Hrvatskoj, Zbornik radova sa simpozija održanog u Osoru 1986. godine*, Osor: OGV, 1989, 48-69. Usp. i Stjepan ANTOLJAK: *Hrvatska historiografija*, 2. dopunjeno izdanje, Zagreb: Matica hrvatska, 2004.

⁶ Pritom se misli na istraživanja i napise iz sredine prošloga stoljeća.

⁷ Pod pojmom franjevačkoga (glazbenog) baroka podrazumijeva se tip jednostavnih, mahom jednoglasnih ili dvoglasnih skladbi crkvene (uglavnom liturgijske) namjene uz orguljski *continuo*. Ipak, gradivo vezano za tu temu nije ograničeno samo na hrvatske franjevačke izvore nego ga je moguće zateći i na području srednje Europe, ali i Italije. Usp. Ladislav KAČIĆ: *Mitteuropäische Kontexte der Franziskaner-Musikkultur im 17.–19. Jahrhundert*, *Musicological Annual*, 40 (2021) 1-2, 113-120, <<https://journals.uni-lj.si/MuzikoloskiZbornik/article/view/5544>> (pristup 30. 3. 2022); Vjera KATALINIĆ: *Glazbena kultura u hrvatskim zemljama*, u: Ivan Golub (ur.): *Hrvatska i Europa: Kultura, znanost i umjetnost, sv. III.: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII – XVIII. stoljeće)*, Zagreb: HAZU – Školska knjiga, 2003, 710; Ennio STIPČEVIĆ: *Fra Bone Razmilović i franjevački glazbeni barok u Hrvatskoj*, u: Joško Belamarić (ur.): *Prijatelj zbornik II, Zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Krune Prijatelja, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 33, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu, 1992, 363-373; Ladislav ŠABAN: *Glazba u franjevačkom samostanu u Varaždinu*, u: Andre Mohorović (ur.): *Varaždinski zbornik*, Varaždin: JAZU, 1983, 324.

⁸ Ovdje valja napomenuti i da je navedena glazbeničko-franjevačka »etapa« istom prva u nizu onih koje su uslijedile poslije, u 19, 20. i 21. stoljeću, a koje su sa sobom donijele sljedeće zastupnike (razumije se drukčijih) glazbenih htijenja. No, ta opsežna tema izlazi iz okvira ovoga rada, pa je se ovdje ne možemo

U tom se smislu valja osvrnuti na temeljne priloge u domaćoj i stranoj znanstvenoj, stručnoj, a gdjekad i općoj ili specijaliziranoj literaturi. Iako rad teži stanovitoj sveobuhvatnosti, selektivnost je u izboru napisa bila nužna radi praktičnosti. Biografije i autorski katalozi pojedinih glazbenika pritom se neće posebno razmatrati, nego će se prije svega uz njihova imena iznijeti i imena autora koji su ih do sada obrađivali i sagledavali na razne načine, ponajviše u svjetlu svojih primarnih interesa, bilo istraživačkih, polemičkih ili kompilatorskih. Također će se ukazati i na neke netočnosti ili nepreciznosti koje se eventualno ponavljaju. Na koncu, popisom najvažnijih radova na jednome će se mjestu donijeti i bibliografija ključna za ovu temu.

Franjevci glazbenici iz Provincije Bosne Srebrene / sv. Kaja, pape i mučenika / Presvetoga Otkupitelja iz 18. stoljeća u člancima te u općoj i specijaliziranoj literaturi

Pregledom razdoblja od polovice 19. stoljeća pa do posljednjih nekoliko godina, vidljivo je da se među glazbenicima-redovnicima Provincije Bosne Srebrene / sv. Kaja, pape i mučenika / Presvetoga Otkupitelja⁹ iz 18. stoljeća najviše pisalo, uzgredno ili tematski, o orguljaru don Petru (bivšemu fra Pavlu OFM) Nakiću (Podgrebača/Bulić kraj Benkovca, kršten 21. veljače 1694. – Conegliano, Treviso, 16. travnja 1769) te o crkvenome glazbeniku fra Petru (Pavlu) Kneževiću OFM (Kapitul kraj Knina, 5. ožujka 1701. – Sinj, 18. lipnja 1768).¹⁰ Riječ je, naime, o redovnicima-svećenicima koji su temeljna glazbena znanja stekli još pod okriljem Provincije Bosne Srebrene formirajući se kao osobe zamjetna stvaralačkog potencijala.¹¹

doticati, svjesni, međutim, da ona predstavlja nedvojbenu izazov u nekom budućem rasvjetljavanju glazbenih zbivanja u Provinciji Presvetoga Otkupitelja kroz njezinu nov(ij)u glazbenu povijest.

⁹ Dalmatinska Franjevačka provincija sv. Kaja, pape i mučenika (lat. *Provincia Observantium sancti Caii papae et martyris*) osnovana je – dogovorenim odvajanjem od Franjevačke provincije Uzvišenja sv. Križa – Bosne Srebrene (lat. *Provincia OFM Exaltationis S. Crucis – Bosna Argentina*) – poveljom *Inter gravissimas* od 22. siječnja 1735, a ubrzo nakon toga promijenila je ime. To se dogodilo na zahtjev samih dalmatinskih fratara (14. travnja 1742), dopuštenjem tadašnjega generala Reda (30. ožujka 1743), a konačno i odlukom *Exponi nobis* pape Benedikta XIV. od 24. kolovoza 1745. Novi naslovnik, koji je aktualan i danas, jest Presveti Otkupitelj (lat. *Provincia franciscana Sanctissimi Redemptoris, olim Bosnae Argentinae*). Opširnije u: Karlo JURISIĆ: Franjevačka provincija svetoga Kaja pape i mučenika u Dalmaciji (Prvo desetljeće Franjevačke provincije Presv. Otkupitelja 1735. – 1745.), *Kačić*, 17 (1985), 127-195.

¹⁰ Usp. Josip Ante SOLDO: Glazbena ostavština 17. i 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Splitske provincije, u: Ennio Stipčević (ur.): *Glazbeni barok u Hrvatskoj, Zbornik radova sa simpozija održanog u Osoru 1986. godine*, Osor: OGV, 1989, 130. Nakićevi i Kneževići spomeni obrađeni su u okvirima glazbene historiografije i u: Sanja MAJER-BOBETKO – Zdravko BLAŽEKOVIĆ – Gorana DOLINER: *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2009, 66, 78, 83, 182, 207 [P. Knežević], 164, 182 [P. Nakić]; Sanja MAJER-BOBETKO: *Hrvatska glazbena historiografija od početka 20. stoljeća do 1945. godine*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2019, 21, 167, 178, 208, 210, 224, 252 [P. Knežević], 68, 167, 221, 232 [P. Nakić].

¹¹ I Nakić i Knežević, naime, započeli su svoj redovnički (a zatim i svećenički) život kao članovi Provincije Bosne Srebrene, što kao da se ponekad previda. Nakić se potom 1729. sekularizirao postavši

Njima su se dvojicom, dakle, kao doista najprominentnijim franjevačkim¹² glazbenim predstavnicima iz Dalmacije (ali nipošto ne i jedinin) bavili razni autori – i povjesničari i kulturni radnici, i instrumentalisti (najčešće orguljaši) i muzikolozi, od kojih će se ovdje radi praktičnosti izlučiti oni ključni, i to prema karakteru, dubini i važnosti njihovih pojedinih priloga.¹³

***

Najraniji domaći prilog objavljen kod nas, ali na talijanskome jeziku, krajnje sažet, posvećen isključivo don Petru Nakiću – koji je obrađen u grupi s četvoricom starijih dalmatinskih glazbenika¹⁴ – potpisuje povjesničar i arheolog Frano Carrara u knjižici *Uomini illustri di Spalato* iz 1846. (u dvama izdanjima)¹⁵ implicirajući već naslovom svoje edicije da je majstor bio Splićanin.¹⁶ Kako je ispravno ocijenila muzikologinja Dubravka Franković, Carrarino bi djelo »ostalo nepoznato široj javnosti, osobito u sjevernoj Hrvatskoj, da ga *Danica* – vođena mišlju o potrebi upoznavanja vlastite domovine – nije objavila u [hrvatskome] prijevodu«¹⁷ iste godine.

Sljedeći autor koji je u natuknicama obradio Nakića, također na talijanskome jeziku, navodeći mu, međutim, za mjesto rođenja izrijekom Knin (nije jasno temeljem kojega izvora), povjesničar je i arheolog Šime Ljubić. To je izneseno u knjizi

svjetovnim svećenikom – podložnim skradinskome biskupu – te proživjevši život izvan domovine, vezan uz Mletke; Knežević je, postavši u međuvremenu članom novoosnovane Franjevačke provincije sv. Kaja, pape i mučenika / Presvetoga Otkupitelja, s vremenom zadobio značenje jednoga od njezinih najzauzetijih glazbenih članova u 18. stoljeću.

¹² Može se smatrati da se don Petar Nakić i prije svoje sekularizacije 1729, još kao fra Pavao, svećenik franjevac (pripadnik Provincije Bosne Srebre), u pogledu svojega orguljarskog umijeća formirao u bitnim crtama. Stoga njegova konačna pripadnost svjetovnom kleru ne bi trebala biti preprekom da ga se ovom prilikom – u širem smislu – pribroji korpusu franjevačkih glazbenih predstavnika 18. stoljeća. Uostalom, iako je najzad proživio svoj vijek kao dijecezanski svećenik, po vlastitoj je želji u habitu franjevaca konventualaca bio ukopan u samostanskoj crkvi franjevaca konventualaca sv. Franje u Coneglianu. Usp. Gian Pietro CASADORO: Don Pietro Nacchini (1694-1769), organaro della Serenissima, u: Giorgio Varisco – Gian Pietro Casadoro (ur.): *Pietro Nacchini (1694-1769): Costruttore d'organi*, Venecija: Lineadacqua, 2019, 78. Opširnije u: Lorenzo NASSIMBENI: Ultimi anni di vita dell'organaro Pietro Nacchini e il suo testamento, *L'Organo*, 31 (1997), 149-163.

¹³ Nažalost, ni uz najbolju volju nije uvijek bilo moguće doći do pojedinih (osobito starijih) izdanja, koja su stoga navedena nominalno.

¹⁴ To su: Julije Bajamonti, Atanazije Jurjević (Grgičević), Juraj Politeo i Bone Razmilović. Usp. i D. FRANKOVIĆ: Hrvatska u devetnaestom stoljeću o glazbi svoje barokne epohe, 49.

¹⁵ Francesco CARRARA: Nachich Pietro, *Uomini illustri di Spalato*, Spalato: [s. n.], 1846, 7; Francesco CARRARA: Nachich Pietro, *Uomini illustri di Spalato*, 2. izdanje, Spalato: Tip. Oliveti e Comp., 1846, 9.

¹⁶ Od njega će to, nekritički, preuzeti i Sakcinski i Kuhač, koji će pisati da je orguljar rođen u »okolici Spljetskoj«. Usp. Franjo KUHAČ: Glasba, u: *Dalmacija. Iz djela Austro-Ugarska monarhija Opisana i Ilustrovana*, Prievod s njemačkoga, sa sto i četrnaest slika, Spljet: Naklada međunarodne knjižare F. Maršića, 1892, 267; Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI: *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, sv. IV, Zagreb: Tiskom Narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1860, 319.

¹⁷ D. FRANKOVIĆ: Hrvatska u devetnaestom stoljeću o glazbi svoje barokne epohe, 49. Carrarina natuknica o Nakiću na hrvatskome jeziku objavljena je u: *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, 12 (14. veljače 1846) 7, 27, <<http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=ac38278f-e87d-40df-a67c-2f1997c9345c>> (pristup 20. 4. 2023).

Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia iz 1856,¹⁸ gdje se majstorov život i neka djela predstavljaju u najosnovnijim crtama.¹⁹

Usljedio je zatim, s nešto proširenim pogledom, povjesničar, književnik, bibliograf i političar Ivan Kukuljević Sakcinski, s tekstom na hrvatskome jeziku, u – nažalost nedovršenu²⁰ – *Slovníku umjetnikah jugoslavenskih* (sv. IV) iz 1860.²¹

Fra Stipan Zlatović u knjizi *Franovci države Presv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji* iz 1888. Nakiću je posvetio više rečenica.²² Svjestan prethodnih dvaju napisa, a djelomično ih i ispravljajući (međutim, preuzeo je od Sakcinskoga informaciju o konačnu broju Nakićevih orgulja, njih do 500), Zlatović šibenskoga orguljara predstavlja kao potomka »kolunela i serdara«, a ne priproste seljačke obitelji

¹⁸ Simeone GLIUBICH [Šime LJUBIĆ]: *Nachich Pietro, Dizionario Biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna – Zara: Lechner Librajo del I. R. Università – Battara e Abelich, 1856, 222; pretisak: Bologna: Arnoldo Forni, 1974; Zagreb: Dominović, 2019. Ljubić se pritom referirao i na neke podatke koje je iznio Pietro Lichtenenthal u djelu *Dizionario e bibliografia della musica* (sv. II., čini se iz 1826). O glazbenicima koji su predstavljeni dotičnim leksikonom usp. Sanja MAJER-BOBETKO: *Glazbeno-historiografski prinosi Šime Ljubića*, u: Tihomil Maštrović (ur.): *Zbornik o Šimi Ljubiću. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Zadar, 3. listopada 2007., Stari Grad (o. Hvar), 4.-6. listopada 2007.*, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2009, 459-467 [o Nakiću v. na str. 461-462, 464, 466]. Usp. i Pietro LICHTENTHAL: *Dizionario e bibliografia della musica*, Milano: Presso Antonio Fontana, 1826, sv. 1, 207; sv. 2, 88, <<https://books.google.hr/books?id=M8xRAAAAYAAJ>> (pristup 8. 4. 2023).

¹⁹ Zanimljivo je pritom primijetiti da se pretpostavljeni broj Nakićevih izgrađenih orgulja, njih oko 500, koji navodi Ljubić, a što je poslije ipak svedeno na manju i objektivniju mjeru (oko 350-370), može zateći i u kasnijoj literaturi. Usp. npr. ***: Nakić, Petar, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža*, 2021, <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42836>> (pristup 22. 9. 2022); Emin ARMANO: *Don Petar Nakić (Pietro Nacchini) utemeljitelj mletačko-dalmatinske graditeljske škole orgulja*, Bulić: Ravnokotarski Cvit, 1998, 23; Franjo KUHAČ: *Glasba*, u: *Dalmacija. Iz djela Austro-Ugarska monarhija Opisana i Ilustrovana*, Prievod s njemačkoga, sa sto i četrnaest slika, Spljet: Naklada međunarodne knjižare F. Maršića, 1892, 267; Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI: *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, sv. IV, Zagreb: Tiskom Narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1860, 319; Ladislav ŠABAN: *Graditelj orgulja Petar Nakić i Šibenik, Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 13-14 (1967), 415; Roberta delle VEDOVE: *Pietro Nachini*, u: *Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): Pietro Nachini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 32; Stipan ZLATOVIĆ: *Franovci države Presv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb: Knjigotiskara i litografija C. Albrechta, 1888, 347.

²⁰ Dubravka FRANKOVIĆ: *O hrvatskoj glazbi i glazbenicima u leksikografskom radu Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, (2006) 16-17, 154.

²¹ Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI: *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, sv. IV, Zagreb: Tiskom Narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1860, 319-320, <<https://digitalnezbirke.kgz.hr/?pr=i&id=19773>> (pristup 17. 1. 2023). Zanimljivo je, kako je istaknula i Dubravka Franković, primijetiti udivljenost s kojom Sakcinski opisuje Nakićeve orgulje, koje je, barem neke, i sam zacijelo čuo i vidio: »Uresivao je svoje nastroje većom stranom udjelanimi te izvajanami slikami, davši im ujedno tako ljubko skladnoglasje, da se nijedne orgulje onoga vremena u skladnom i milom zvuku š njegovimi sravniti nemogu.« Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI: *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, sv. IV., Zagreb: Tiskom Narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1860, 319. Usp. i D. FRANKOVIĆ: *O hrvatskoj glazbi i glazbenicima u leksikografskom radu Ivana Kukuljevića Sakcinskog*, 156.

Literaturu na koju se referirao Sakcinski u svojemu članku navodi i Ladislav Šaban. Usp. Ladislav ŠABAN: *Graditelj orgulja Petar Nakić i Šibenik, Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 13-14 (1967), 402 [v. bilj. 2].

²² Stipan ZLATOVIĆ: *Franovci države Presv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb: Knjigotiskara i litografija C. Albrechta, 1888, 346-347.

te nešto jasnije kontekstualizira njegovu presudno važnu sekularizaciju (ne navodeći godinu).

Kao glazbenoga zaslužnika (svoje) Provincije Zlatović navodi još i fra Petra Kneževića te nekoliko redovnika iz 18. stoljeća, fratara sličnih interesa, govoreći:

»U slaganju, udaranju i pjevanju različiti su se odlikovali, kao što dokazuju rukopisne koralne knjige, množina napjeva i glasbenih skladanja za orgulje i glasovir. Redovnici na naučih po gradovih Italije imadjuhu prigodu upoznati se s prvimi učitelji pjevanja i skladanja, ter izučeni povrativši se u otačbinu, što bolje bi se usavršili i braću podučavali.«²³

To su: o. Ante Bandić OFM, o. Frano Ćozić OFM i o. Karlo Vladić OFM.²⁴ Zlatović prvi navodi i dvojicu fratara, o. Luku Terzića i o. Ivana Kačića,²⁵ koje je provincijska uprava poslala u Veneciju kod Nakića (Terzića 1741, a Kačića 1745), a koje je predvodnik mletačkoga orguljarstva »podučavao u popravljanju i skladanju [tj. izgradnji orgulja]«. ²⁶ Isti autor donosi i vijest da je Kneževiću *Missu u Harvatski Jezik* obradio i objavio Franjo Kuhač²⁷ riječima: »Hrvatski strukovnjak Kuhač uvažio je napjev hrvatske mise ot. Petra Kneževića u Sinju i pečatao je u Zagrebu.«²⁸

Temeljem napisa Ljubića i Saccinskoga (a djelomično i talijanskog autora Girolama Dandola)²⁹ novu natuknicu o Nakiću načinio je i austrijski biograf, leksikograf i pisac Constant von Wurzbach u djelu *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, izdanom 1869.³⁰

²³ S. ZLATOVIĆ: *Franovci države Presv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, 347.

²⁴ S. ZLATOVIĆ: *Franovci države Presv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, 347.

²⁵ Temeljem Soldinih uvida Šaban je 1975. naveo da je fra Ivanu Kačiću (redovničko) ime zapravo bilo Luka. Usp. Ladislav ŠABAN: Nekoliko neobjavljenih dokumenata o djelovanju Petra Nakića, *Sveta Cecilija*, 45 (1975) 4, 102.

²⁶ Stipan ZLATOVIĆ: *Franovci države Presv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb: Knjižotiskara i litografija C. Albrechta, 1888, 347.

²⁷ Usp. Josip ANDREIS: *Music in Croatia* (prev. s hrv. Vladimir Ivir), 2. povećano izdanje, Zagreb: Institute of musicology – Academy of music, 1982, 97; Ivan OCVIRK: O. Petar Knežević i dva kanutala Franjevačkog samostana u Sinju, *Sv. Cecilija*, 17 (1923) 4, 113; Vinko PREMUDA: Još nešto o O. Petru Kneževiću, *Sv. Cecilija*, 17 (1923) 5, 142. Poslije Kuhača istu je Kneževiću *Missu* obradio i Jakov Tenec (za zbor i orkestar, 1885), Anđelko Klobučar (za orgulje i troglasni muški zbor, bez stavka *Vjerujem*, 1984, potom i s njim 1985, ali za orgulje i četveroglasni mješoviti zbor) te Miho Demović (za orkestar i četveroglasni mješoviti zbor, godina?); Usp. Josip Ante SOLDO: *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću*, Sinj: Matica hrvatska, 2011, [III] 325. Zanimljivo je navesti i da je na Kneževićev tekstni predložak godine 1971. po narudžbi fratara s Dobroga Boris Papandopulo skladao *Kantatu Gospi od Zdravlja* za soliste, zbor i orkestar. Usp. Boris PAPANOPULO: *Kantata Gospi od Zdravlja*, Split: Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu – Franjevački samostan Gospe od Zdravlja, 2007. Usp. i Šime MAROVIĆ: *Glazba i bogoslužje: Uvod u crkvenu glazbu*, Split: Crkva u svijetu, 2009, 78.

²⁸ Stipan ZLATOVIĆ: *Franovci države Presv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb: Knjižotiskara i litografija C. Albrechta, 1888, 347.

²⁹ Girolamo DANDOLO: *La caduta della repubblica di Venezia ed i suoi ultimi cinquant'anni: Studii storici*, Venezia: P. Naratovich, 1857, 307.

³⁰ Constant von WURZBACH: Nachich, Peter, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, sv. 20, Wien: Verlag der Universitäts-Buchdruckerei von L. C. Zamarski, 1869, 5-6, <<https://austria-forum.org/web-books/wurzbach20de1869kfu>> (pristup 19. 4. 2023).

Kneževića je 1885. u knjizi *Glasbeno nastojanje Gajevih Ilira*,³¹ među onima »koji su do ilirske dobe, nešto uzradili na polju slovjenske glasbe«, kao prvi posve sažete predstavio Franjo Kuhač, dok ga je 1892. u poglavlju »Glasba« iz knjige *Dalmacija. Iz djela Austro-Ugarska monarhija Opisana i Ilustrovana*³² naveo tek nominalno (s 1702. kao godinom rođenja). U *Glasbenim nastojanjima* Kuhač, pak, Nakića nije spomenuo, ali ga je dvjema rečenicama izložio u drugom navedenom djelu.³³

Na život fra Petra Kneževića, ponajprije kao uzorna redovnika, a tek potom (usputno) i kao crkvenoga glazbenika, kratko se osvrnuo i crkveni povjesničar fra Ivan Marković OFM, fratar Splitske provincije, u prigodničarski intoniranoj knjizi *Sinj i njegovo slavlje* iz 1898.³⁴

Oslanjajući se, pak, na Zlatovićeve podatke,³⁵ krajnje jezgrovite, Nakića i Kneževića u *Sv. Ceciliji* 1911. dotaknuo se i Krsto (tada još fra Konrad OFM) Odak,³⁶ koji je nešto poslije istupanja iz franjevačkoga Reda (istodobno i napuštanja Splitske provincije 1919. te nakon studija kompozicije na Praškome konzervatoriju, koji je u klasi Vítězslava Nováka pohađao od 1919. do 1922) postao poznat kao skladatelj i nastavnik na zagrebačkoj Muzičkoj akademiji.³⁷

Iako se druge franjevece iz starijih vremena (tj. iz 18. i prvih desetljeća 19. stoljeća) iz Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja tada još nije u glazbenome smislu izdvojeno obrađivalo, postupno je ipak uz pojedina imena moguće uočiti i

³¹ Franjo KUHAČ: *Glasbeno nastojanje Gajevih Ilira*, Zagreb: Nakladom Knjižare Mučnjak-Sentflebenove, 1885, 4, 9. Usp. i Sanja MAJER-BOBETKO: *Hrvatska glazbena historiografija od početka 20. stoljeća do 1945. godine*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2019, 21.

³² Franjo KUHAČ: Glasba, u: *Dalmacija. Iz djela Austro-Ugarska monarhija Opisana i Ilustrovana*, Prievod s njemačkoga, sa sto i četrnaest slika, Spljet: Naklada međunarodne knjižare F. Maršića, 1892, 267. Usp. i Stanislav TUKSAR: *The Political Background to Music Articles on South-Slavic Lands in the 'Kronprinzenwerk' Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild (1888-1902)*, *Series Musicologica Balcanica*, 3 (2022), 72-73, <<https://ejournals.lib.auth.gr/smb/article/view/8113/8578>> (pristup 19. 4. 2022).

³³ Franjo KUHAČ: Glasba, u: *Dalmacija. Iz djela Austro-Ugarska monarhija Opisana i Ilustrovana*, 267.

³⁴ Ivan MARKOVIĆ: *Sinj i njegovo slavlje: god. 1887.: spomen-knjiga su 11 slika*, Zagreb: Dionička tiskara u Zagrebu, 1898, 57-58. Za druge autore koji su se bavili Kneževićem v. u: Mile ČIRKO: *Povodom 250. obljetnice smrti fra Petra Kneževića s posebnim osvrtom na božićnu popijevku »Veseli se, Majko Božja«, Sveta Cecilija*, 68 (1998) 4, 101-102 [v. bilj. 1]. Usp. i Ante CRNICA: *Naša Gospa od Zdravlja i njezina slava: Kritički prikaz štovanja čudotvorne Gospe od Zdravlja, Njezina svetišta i samostana u Splitu na Dobromu, Šibenik: Tiskara »Kačić«, 1939, 221-235.*

³⁵ Na tragu prije svega Zlatovićeve, u knjizi o kulturnim djelatnicima svoje provincije u 18. i 19. stoljeću ponovit će osnovne povijesne crte i imena fratara glazbenika i fra Petar Bezina OFM (1917-2016). Usp. Petar BEZINA: *Kulturni djelatnici franjevačke Provincije Presvetoga Otkupitelja u 18. i 19. stoljeću*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1994, 113-115. Zlatovićeve opaske ponekad su nepotpune, pa i netočne, što mu se, međutim, ne može zamjeriti, s obzirom na to da se na život u Provinciji usredotočio ponajprije kao pisac njezina povijesnoga i općega pregleda.

³⁶ Konrad ODAK: Za orguljašku školu, *Sv. Cecilija*, 5 (1911) 1-2, 23.

³⁷ Usp. ***: Odak, Krsto, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44710>> (pristup 22. 9. 2022). Usp. i Josip Ante SOLDI: *Djelovanje franjevača Provincije Presvetoga Otkupitelja kroz 250 godina (1735. – 1985.) (Društveno-kulturni pregled)*, *Kačić*, 17 (1985), 222-223.

dodirivanje njihovih (redovito višestrukih) angažmana, ali još sasvim uzgredno. Nije teško shvatiti takvu optiku: ipak su redovnici prije svega bili duhovna lica, a tek zatim kulturni i društveni radnici, pri čemu su se pojedina glazbena zaduženja i rezultati redovito nalazili ucijepljenima u čitav niz poslova koje je podrazumijevalo njihovo franjevačko poslanje.

Nekoliko fratara voditelja pjevanja, također i orguljaša, vezanih službom učitelja mladeži ponajprije za samostan Gospe od Zdravlja u Splitu na Dobrome, izdvojio je i predstavio fra Ante Petar Crnica OFM, profesor i crkvenopravni pisac, redovnik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja, u knjizi Ante Crnica *Naša Gospa od Zdravlja i njezina slava* iz 1939.³⁸ Iz njegova izlaganja, među inim, dobro se razabire ukupnost zaduženja kojima su dotični fratri (glazbenici) udovoljavali na Dobrome kao i u drugim samostanima svoje provincije. To su sljedeći redovnici: fra Jeronim (Lovro) Šitić OFM iz Splita, višegodišnji ravnatelj kora u Sinju (1770-1804), fra Jeronim Vuletić OFM zvan Šilje iz Vrljike, pomoćnik ravnatelja i ravnatelj kora u Sinju, fra Bonaventura (Martin) Bilas OFM iz Lapčanja (današnji Gradac), orguljaš u Zaostrogu (1777), potom fra Ivan (Mihovil) Šodić OFM iz Bristivice, dugogodišnji i »glasoviti orguljaš« u crkvi Gospe od Zdravlja (1795-1827) te fra Frano Burić OFM iz Kaštel Lukšića,³⁹ koji je »[v]eći dio svoga redovničkog života proveo [...] u samostanu Gospe od Zdravlja, vršeći razne službe, kao gvardijana, vikara, orguljaša, ravnatelja kora i upravitelja crkve [...] Bio je vrlo vješt orguljaš i pjevač i u mnogim crkvenim napjevima poučio koliko svoje redovnike toliko mnoge splitske mladiće.«⁴⁰ Svjedočanstvo o potonjem fratru govori da se redovnici, nisu zatvarali za glazbene potrebe svoje okoline.

Međutim, do važna članka fra Josipa Ante Solde OFM, člana Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja, što je pod naslovom *Glazbena ostavština 17. i 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Splitske provincije* bio objavljen 1989. u knjizi *Glazbeni barok u Hrvatskoj*,⁴¹ Nakić i Knežević predstavljali su, kako se već istaknulo (bila je to i Soldina uvodna premisa)⁴² – u kontekstu glazbenika Franjevačke provincije Bosne Srebrene / sv. Kaja, pape i mučenika / Presvetoga Otkupitelja u 18. stoljeću – jedini interes naših i dijela stranih istraživača. Ne oduzimajući im zasluženost prvenstvo, Soldo je osim njih u istome prilogu iznio i niz imena nekih drugih, daleko slabije poznatih i glazbenim djelovanjem skromnijih franjevaca

³⁸ Ante CRNICA: *Naša Gospa od Zdravlja i njezina slava: Kritički prikaz štovanja čudotvorne Gospe od Zdravlja, Njezina svetišta i samostana u Splitu na Dobromu*, Šibenik: Tiskara »Kačić«, 1939.

³⁹ A. CRNICA: *Naša Gospa od Zdravlja i njezina slava*, 388; 389-390; 392-394; 397-398.

⁴⁰ A. CRNICA: *Naša Gospa od Zdravlja i njezina slava*, 397-398.

⁴¹ Josip Ante SOLDO: *Glazbena ostavština 17. i 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Splitske provincije*, u: Ennio Stipčević (ur.): *Glazbeni barok u Hrvatskoj, Zbornik radova sa simpozija održanog u Osoru 1986. godine*, Osor: OGV, 1989, 130, 132, 142. Usp. i Josip Ante SOLDO: *Djelovanje franjevaca Provincije Presvetoga Otkupitelja kroz 250 godina (1735. – 1985.) (Društveno-kulturni pregled)*, *Kačić*, 17 (1985), 223.

⁴² J. A. SOLDO: *Glazbena ostavština 17. i 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Splitske provincije*, 130.

glazbenika⁴³ (manji je dio bio naveo i Zlatović), svoje subraće, pa i prethodnika (budući da je i sam bio glazbeno sposoban i podosta zauzet).⁴⁴ Bili su to: fra Franjo Kaime-Kioc OFM (Ćoz, Ćozić; jedan od »otaca Provincije«, *cantor excellens et plures instruxit cantu*), fra Andrija Ećimović OFM iz Imotskoga (*cantor optimus*), fra Ante Bandić OFM iz Potravlja (vrstan poznavatelj glazbe, pjevač ugodna glasa, koji je oduševljavao i princa Eugena Savojskoga), fra Ante Šimić OFM (*eximus cantor et organista*), fra Ivan Kardum OFM (moderator kora u Šibeniku), fra Augustin Ravlić OFM (orguljaš u Zaostrogu 1770), fra Franjo Simunelli OFM (moderator kora u Karinu), fra Jeronim (Lovro/Lovre Bartul) Šitić OFM (moderator kora i *magister iuvenum* u Sinju), fra Pavao Vučković ml. OFM (moderator kora u Sinju, nasljednik Šitićev, potom i orguljaš 1773), fra Nikola Čović OFM (moderator kora u Zaostrogu), fra Marijan Batošić OFM (Čovićev zamjenik u Zaostrogu, također i orguljaš), fra Sebastijan Jurišić OFM (orguljaš u Makarskoj 1772, službu je obavljao više godina), fra Ivan Knežević OFM (orguljaš u Šibeniku 1774, »koji je službu orguljaša obnašao dugo«), fra Josip Vujavić OFM (Kukavica Vujavić; orguljaš u Splitu 1774), fra Bone Bilas OFM (orguljaš u Zaostrogu 1777, potom u Omišu 1781) te fra Paškal (Paško) Jukić OFM (*organista, corista, et concionator*).⁴⁵

Iz dotičnoga Soldina članka saznajemo da su se pojedinim (rukopisnim) muzikalijama/kajdankama,⁴⁶ sačuvanima u nekim od samostana, služili i fra Petar Kačić OFM iz Makarske (Pietro Cachich de Macarsca), fra Ivan Franić OFM iz Vrgorca (Ioannis Franich) te fra Nikola Čović OFM iz Tučepa, a možda i neki drugi, zasad nepoznati franjevci glazbenici.⁴⁷ Kao redovnike orguljare navodi isti autor dvojicu, fra Luku Terzića-Kačića OFM,⁴⁸ koji je 1741. bio poslan u Mletke »ad addi-

⁴³ Usp. J. A. SOLDO: Glazbena ostavština 17. i 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Splitske provincije, 130-143.

⁴⁴ Usp. ***: Soldo, Ante Josip, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57044>> (pristup 22. 9. 2022); Hrvatinić Gabrijel JURIŠIĆ: Soldo, Josip Ante, u: Franjo Emanuel Hoško – Pejo Čošković – Vicko Kapitanović (ur.): *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb: Leksikografski zavod »Miroslav Krleža« – Vijeće franjevačkih zajednica u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, 2010, 497-498.

⁴⁵ J. A. SOLDO: Glazbena ostavština 17. i 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Splitske provincije, 131-132.

⁴⁶ Franjevci su se dotičnim muzikalijama ponekad zacijelo služili i izvan okvira službenih zaduženja.

⁴⁷ J. A. SOLDO: Glazbena ostavština 17. i 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Splitske provincije, 135.

⁴⁸ J. A. SOLDO: Glazbena ostavština 17. i 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Splitske provincije, 139; Stipan ZLATOVIĆ: *Franovci države Presv. Otkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb: Knjigotiskara i litografija C. Albrechta, 1888, 347. Oko ovoga Nakićeva učenika (naučnika) s vremenom se, još od napisa fra Stipana Zlatovića iz 1888. pa do danas, stvorila nezanemariva pomutnja. Naime, kako je prethodno već bilo govora, on je tada spomenuo dvojicu orguljarskih naučnika, o. Luku Terzića i o. Ivana Kačića, a koji su – sudeći prema Soldinu napisu iz 1989. – zapravo jedna osoba: fra Luka Terzić-Kačić. Usp. i Petar BEZINA: *Kulturni djelatnici franjevačke Provincije Presvetoga Otkupitelja u 18. i 19. stoljeću*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1994, 115; Gian Pietro CASADORO: Don Pietro Nacchini (1694-1769), organaro della Serenissima, u: Giorgio Varisco – Gian Pietro Casadoro (ur.): *Pietro Nacchini (1694-1769): Costruttore d'organi*, Venecija: Lineadacqua, 2019, 78-79 [v. bilj. 17]; Ennio STIPČEVIĆ: Petar

pendam artem conficiendi organa« [naučiti umijeće izrade orgulja], pretpostavlja jući da se poslije (poput učitelja mu Nakića) sekularizirao, te fra Ivana Filipušića-Grubišića OFM († 1849), koji je, među inim, popravljao nekoliko orgulja na području srednje Dalmacije – i u njezinu zaleđu, kao i u priobalju.⁴⁹

U članku objavljen u zborniku *Kačić* godine 2006. glazbenu je baštinu makarskih franjevaca, prije svega glazbene izvore, posve pregledno, zapravo preliminarno i vrlo selektivno, obradio fra Mile Ćirko OFM, svećenik franjevac i glazbenik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja.⁵⁰

U prilogu kojim je informativno obradio glazbeni život u svetištu Gospe Sinjske, Franjevačkome sjemeništu te Klasičnoj gimnaziji u Sinju, objavljen 2018. u zborniku *300. Obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine (1715. – 2015.)*, u grupi starijih fratara glazbenika (službom vezanih za sinjski samostan i crkvu), djelomično spomenutih i kod Solde, Stjepan (Stipica) Grgat OFM, svećenik franjevac, glazbenik, orguljaš, skladatelj i dugogodišnji zborovođa Svetišta Gospe od Zdravlja u Splitu, također član Splitske provincije, iznio je još neke osobe.⁵¹ To su: fra Šimun Batinić OFM (*Moderator chori* 1735), fra Petar Knežević OFM (*Moderator chori et Magister* 1742-1768), fra Ivan Marinović OFM (*Magister juvenum et chori moderator* 1742), fra Frano Marinović OFM (*Chori moderator et Magister juvenum* 1744), fra Petar Žanko

Nakić, iznova, u: Lovorka Čoralic – Ivana Horbec – Maja Katušić – Vedran Klaužer – Filip Novosel – Ruža Radoš (ur.): *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru: Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016, 626; Ennio STIPČEVIĆ: Graditelj orgulja Petar Nakić (1694. – 1769.), u: Ennio Stipčević, *Od Venecije do Dubrovnika, glazbeni putopisi*, Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru, 2020, 52; Ennio STIPČEVIĆ: Pietro Nacchini nuovi contributi, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): *Pietro Nacchini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 191; Ladislav ŠABAN: Graditelj orgulja Petar Nakić i Šibenik, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 13-14 (1967), 417; Ladislav ŠABAN: Nekoliko neobjavljenih dokumenata o djelovanju Petra Nakića, *Sveta Cecilija*, 45 (1975) 4, 102; Ladislav ŠABAN: Nakić, Petar, *Muzička enciklopedija*, sv. 2, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1974, 663; Giorgio VARISCO: Nachich – Nacchini (1694-1769), organaro dalmata, nel 250° anniversario della morte con notizie di suoi antenati e successori, u: Giorgio Varisco – Gian Pietro Casadoro (ur.): *Pietro Nacchini (1694-1769): Costruttore d'organi*, Venecija: Lineadacqua, 2019, 34; Roberta delle VEDOVE: Pietro Nacchini, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): *Pietro Nacchini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 33; Davide ZAMMATTIO: Magister et discipulus: Nacchini, Callido e l'ars organaria veneta settecentesca, u: Fabiola Frontalini (ur.): *Gaetano Callido, da Venezia alle Marche: Il caso di Cingoli*, Cingoli: Consiglio regionale delle Marche, 2019, 38.

⁴⁹ J. A. SOLDO: Glazbena ostavština 17. i 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Splitske provincije, 139. Usp. i Božidar GRGA: Tragom ostataka prvih imotskih orgulja, *Bašćinski glasi*, 7 (1998), 149, 155; Ladislav ŠABAN: Grada o orguljama (graditelji): *Filipušić Jerko (Jerolim): Split*, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=27686>> (pristup 22. 8. 2022).

⁵⁰ Mile ĆIRKO: Glazbena baština makarskih franjevaca, *Kačić. Radovi znanstvenog skupa »Franjevci i Makarska«*, održanog u prigodi pet stoljeća od prvog pisanog spomena franjevaca u Makarskoj, 36-38 (2004-2006), 855-910.

⁵¹ Stipica GRGAT: Glazbeni život u svetištu Gospe Sinjske, Franjevačkom sjemeništu i Klasičnoj gimnaziji, u: Josip Dukić – Josip Grbavac (ur.): *300. Obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine (1715. – 2015.)*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 12. svibnja i Sinju od 14. do 17. svibnja 2015. godine, Sinj: Franjevački samostan Gospe Sinjske – Viteško alkarsko društvo Sinj – Grad Sinj i gradovi i općine Cetinske krajine, 2018, 437-455.

OFM (*Chori Magister* 1755, 1765), fra Jeronim Šitić OFM (*Chori moderator, Vicarius, Chorista ac juvenum Magister* 1770-1780), fra Pavao Vučković ml. OFM (*Moderator chori, Submoderator chori et organista* 1772-1816), fra Bartolomej Šakić OFM (*Organista* 1782), fra Jeronim Vuletić OFM (*Chori moderator et Magister juvenum, Moderator chori, Aggregatus et Magister publicus* 1782-1799), fra Karlo Vladić OFM (*Chori moderator, Corista* 1796-1802), fra Karlo M. Vučković OFM (*Chori moderator et aggregatus de numero* 1814), fra Jeronim Pilipušić/Filipušić OFM (*Organista* 1804-1805).⁵²

Glazbenom ostavštinom franjevacu Splitske provincije – ponajviše pak fenomenom napjeva *cantus fractus*, potom Kneževićem, (njegovim) kantualima i drugim glazbenim izvorima u provinciji – osobito se, poslije Solde, bavi(la) muzikologinja Hana Breko Kustura. Promatrajući Kneževićev skriptorski, pa i glazbenički rad, temeljem triju rukopisnih pjevnika (iz Sinja i Visovca) ona ga je (u odnosu na ranije istraživače) uzmogla pravilnije smjestiti u kontekst franjevačkih glazbenih nastojanja i liturgijske prakse kasnobaroknoga vremena, napose u smislu pokušaja pronalaska konkordancija sa sličnim talijanskim izvorima, odnosno pandanima (ali i spram opservanskih kantuala iz Slavonije, Dalmacije i Bosne). Rezultate svojih istraživanja i pogleda objavila je u čitavu nizu znanstvenih radova i stručnih (manjim dijelom i popularnih) priloga, publiciranih u više edicija, od časopisa do zbornika i monografija (*Zagora – nepoznata zemlja, Cetinska vrila, Povijesni prilozi, Gospodin Vam dao Mir, Fra Petar Knežević, Gospin pjesnik i glazbenik* [u suautorstvu s fra Mirkom Marićem i Hrvojkom Mihanović Salopek], *300. Obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine (1715. – 2015.)* i dr.).⁵³

⁵² Stipica GRGAT: Glazbeni život u svetištu Gospe Sinjske, Franjevačkom sjemeništu i Klasičnoj gimnaziji, 454-455.

⁵³ Hana BREKO KUSTURA: Iz riznice liturgijsko-glazbenih kodeksa franjevačkog kruga, u: Vesna Kusin (ur.): *Zagora – nepoznata zemlja, Katalog izložbe*, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2007, 353-357; Hana BREKO KUSTURA: O počecima crkvene glazbe u Sinju, *Cetinska vrila*, Sinj: Glasilo Matice hrvatske Sinj, 15 (2007), 14-16; Hana BREKO KUSTURA: Sinjski kantuali fra Petra Kneževića (1767.) u kontekstu »polifonie semplice« i »cantus fractusa« – Konkordanca s talijanskim izvorima, *Povijesni prilozi*, 34 (2008), 123-146; Hana BREKO KUSTURA: Rukopisne liturgijsko-glazbene knjige (od 17. do 19. st.), u: Luka Tomašević (ur.): *Gospodin Vam dao Mir*, Split: Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja, 2017, 363-373; Hana BREKO KUSTURA: »Ad onore e gloria della Beatissima Vergine Maria delle Grazie di Sign...«: Iz glazbenog arhiva franjevačkog samostana u Sinju, u: Dalibor Davidović – Nada Bezić (ur.): *Nova nepoznata glazba, Svečani zbornik za Nikšu Gliga*, Zagreb: DAF, 2012, 239-248; Hana BREKO KUSTURA: Sources of »Cantus fractus« from Dalmatia: Examples of the Transfer, Adoption and Changes of Italian Core-Repertory in the 18th Century, u: Vjera Katalinić (ur.): *Music Migrations in the Early Modern Age: People, Markets, Patterns, Styles / Glazbene migracije u rano moderno doba: ljudi, tržišta, obrasci i stilovi*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2016, 221-229. Hana BREKO KUSTURA: Glazbeni rukopisi fra Petra Kneževića: Kantuali iz Sinja i Visovca (1767. – 1768.), u: Mirko Marić – Hana Breko Kustura – Hrvojka Mihanović Salopek, *Fra Petar Knežević, Gospin pjesnik i glazbenik*, Split: Matica hrvatska Ogranak Sinj-VAD, 2017, 33-81; Hana BREKO KUSTURA: Između Italije, Dalmacije i Bosne – Kantuali fra Petra Kneževića (Sinj – Visovac 1767./1768.), u: Dolores Grmača – Marijana Horvat – Marko Karamatić (ur.): *Matija Divković i kultura pisane riječi, sv. 2, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 1.-3. prosinca 2016., Sarajevo-Zagreb*, Sarajevo – Zagreb: Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene – Hrvatska sveučilišna naklada, 2017, 601-622; Hana BREKO KUSTURA: »Na čast i slavu Gospi

Usporedbom sadržaja i repertoara napjeva za misni ordinarij u Kneževićevim kantualima sa srednjobosanskim izvorima bavila se (dotaknuvši pritom i zapažanja drugih autora, poput Demovića, Čirka, Breko Kusture) muzikologinja Mirna Marić u knjizi – dopunjenoj i donekle izmijenjenoj verziji njezine doktorske disertacije iz 2008. – *Glazba iz arhiva srednjobosanskih franjevačkih samostana: Fojnica, Kraljeva Sutjeska i Kreševo*, objavljenoj 2020.⁵⁴

Glazbeni dio arhiva Samostana Gospe od Karmela uredila je (zajedno s akademikom Stanislavom Tuksarom) te potom u knjizi *Katalog muzikalija u franjevačkom samostanu u Omišu*⁵⁵ 1991. godine predstavila muzikologinja Vjera Katalinić. Navedena Zbirka, koja je u čitavoj Franjevačkoj provinciji Presvetoga Otkupitelja jedina muzikološki uređena i popisana, ocrtana je time u »svom lokalnom, nacionalnom, ali i internacionalnom značenju«.⁵⁶

Pojedine glazbene teme i osobe iz Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja u novije vrijeme postale su zanimljive i kao predmeti diplomskih radova, od kojih navodim dva. Godine 1978. na zagrebačkome Institutu za crkvenu glazbu s temom »Visovački rukopis – mutacija – 'Gvidonova ruka'«⁵⁷ diplomirao je fra Jure Župić OFM, fratar Splitske provincije i zborovođa svetišta u Sinju, dok je 2018. muzikologinja Daniela Perković na Muzičkoj akademiji Sveučilišta u Zagrebu diplomirala s temom »Sinjski kantual fra Pavla Vučkovića mlađeg (Brnaze kod Sinja, 1737. – Sinj, 1817.) iz 1768. godine«.⁵⁸

Sinjskoj...«: Kantuali fra Petra Kneževića u svjetlu novih spoznaja, u: Josip Dukić – Josip Grbavac (ur.): 300. *Obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine (1715. – 2015.)*, *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 12. svibnja i Sinju od 14. do 17. svibnja 2015. godine*, Sinj: Franjevački samostan Gospe Sinjske – Viteško albarsko društvo Sinj – Grad Sinj i gradovi i općine Cetinske krajine, 2018, 355-367; Hana BREKO KUSTURA: Izvori za liturgijsku glazbu na Visovcu, u: Anđelka Galić – Sanja Cvetnić – Antonia Došen (ur.): *Visovac: Duhovnost i kultura na Biloj Stini*, Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2019, 211-225.

⁵⁴ Usp. Mirna MARIĆ: *Glazba iz arhiva srednjobosanskih franjevačkih samostana: Fojnica, Kraljeva Sutjeska i Kreševo*, Zagreb, Hrvatsko muzikološko društvo, 2020, 12-13, 65, 68, 75, 77, 80, 84-85, 150, 163, 166-168, 171-172, 174-178, 181, 183. Iako je glavna tema ove knjige arhivska glazba iz triju navedenih samostana, ipak začuđuje da autorica nije – makar usputno – navela i Nakića kao fratra glazbenika člana Provincije Bosne Srebrene.

⁵⁵ Usp. Vjera KATALINIĆ: *Katalog muzikalija u franjevačkom samostanu u Omišu / Catalogue of Music Manuscripts and Prints in the Franciscan Monastery in Omiš*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za muzikološka istraživanja, 1991, 200-203.

⁵⁶ Vjera KATALINIĆ: *Katalog muzikalija u franjevačkom samostanu u Omišu / Catalogue of Music Manuscripts and Prints in the Franciscan Monastery in Omiš*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za muzikološka istraživanja, 1991, 7.

⁵⁷ ***: Župić, Jure, u: Izak Špralja (gl. ur.): *Leksikon hrvatske crkvene glazbe*, Samobor: Meridijani, 2011, 417.

⁵⁸ Daniela PERKOVIĆ: *Sinjski kantual fra Pavla Vučkovića mlađeg iz 1768. godine (Sinj, Franjevački samostan, bez signature)*, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Muzička akademija, 2018, <<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:116:078424>> (pristup 28. 8. 2022). Na temelju toga diplomskoga rada objavljen je i članak u časopisu *Arti musices* 2020. Usp. Daniela PERKOVIĆ: *Kantual fra Pavla Vučkovića mlađeg iz 1768. godine: repertoarno-povijesni prikaz rukopisa*, *Arti musices*, 51 (2020) 1, 7-28.

*Izbor priloga o don Petru Nakiću*⁵⁹

U prvoj polovici 20. stoljeća na don Petra Nakića prvi se kod nas – poslije Ljubića, Kukuljevića Sakcinskoga i Zlatovića – zanimanjem i perom, istina, u sklopu teme o vrijednim starim orguljama, vratio arheolog, epigrafičar, povjesničar i konzervator starina don Frane Bulić, poznati svećenik tadašnje Splitske i makarske biskupije,⁶⁰ objavivši 1918. prilog u dvama nastavcima u *Sv. Ceciliji*.⁶¹

Književni i kulturni povjesničar Petar Kolendić u beogradskom časopisu *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* objavio je članak s prvim pouzdanim datumima iz Nakićeve ran(ij)e biografije.⁶² Posrednim je putem došao i do Nakićeva mjesta rođenja pretpostavivši da je riječ o selu Buliću (bio je kršten u crkvi sv. Marije u Podgrebači kraj Skradinskoga Velima).⁶³

U svojem članku iz 1943. – relativno slabo poznatomu, vjerojatno zbog složenih političkih okolnosti tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća – *Crkvena glasba u Hrvatskoj (Povijestni pregled)*, objavljen u arhivskome časopisu za crkvenu povijest u Hrvata naziva *Croatia Sacra*, Nakića je temeljem tada poznatih općih podataka spomenuo i muzikolog Božidar Širola.⁶⁴

Brački svećenik i glazbenik don Ivan Babarović, član Hvarske biskupije, koji je u Nerežišćima pastoralno djelovao 23 godine, u *Sv. Ceciliji* objavio je kratak, ali zanimljiv prilog s nekim novim podacima o Nakićevim orguljama u Nerežišćima.⁶⁵

Godine 1957. Nakića se uzgredno – opisujući neke tehničke elemente u majstorovim šibenskim orguljama iz 1762. – dotaknuo franjevac (član Franjevačke provincije sv. Jeronima), povjesničar te crkveni glazbenik Ante Matijević OFM u članku objavljen u *Radovima Instituta JAZU u Zadru*.⁶⁶

⁵⁹ Za detaljnije (recentne) popise literature o don Petru Nakiću v. u: Jurij DOBRAVEC: Petar Nakić/Pietro Nacchini (1694-1769) - seznam 170-ih tiskanih in spletnih virov / - a list of 170 printed and on-line sources, *Ecce organvm!*, 16 (2019), 11-23, <https://glej.orgle.si/ecce_organum_016.pdf> (pristup 17. 1. 2023); [Lorenzo NASSIMBENI (prir.): *Don Pietro Nacchini, artefice d'organi: I documenti conservati all'Archivio di Stato di Udine*, Udine: Archivio di Stato di Udine, 2019, 46-50, <<https://archiviodistatoudine.benculturali.it/getFile.php?id=708%27organi>> (pristup 16. 4. 2023); Roberta delle VEDOVE: Pietro Nacchini, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): *Pietro Nacchini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 34-38.

⁶⁰ Tijekom Prvoga svjetskog rata don Frane Bulić bio je imenovan pokrajinskim revizorom za ratnu rekviziciju orguljskih svirala i zvona u Dalmaciji. Frane BULIĆ: Orgulje glasovitih umjetnika po crkvama u Dalmaciji, *Sv. Cecilija*, 12 (1918) 5, 129.

⁶¹ Frane BULIĆ: Orgulje glasovitih umjetnika po crkvama u Dalmaciji, *Sv. Cecilija*, 12 (1918) 5, 129-133; 12 (1918) 6, 161-164. Usp. i ***: Graditelj orgulja Petar Nakić i Gaetano Callido d'Este, *Sv. Cecilija*, 11 (1917) 5, 175. Bulićev je napis potom (u istoj godini) tiskan i cjelovito. Frane BULIĆ: *Orgulje glasovitih umjetnika po crkvama u Dalmaciji* (otisak iz »Sv. Cecilije«), Zagreb: Tisak Nadbiskupske tiskare, 1918.

⁶² Petar KOLENDIĆ: Mesto i godina rođenja don Petra Nakića, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* [ćirilica], 1 (1921), 34-35. Usp. Ladislav ŠABAN: Graditelj orgulja Petar Nakić i Šibenik, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 13-14 (1967), 402.

⁶³ Usp. L. ŠABAN: Graditelj orgulja Petar Nakić i Šibenik, 405.

⁶⁴ Božidar ŠIROLA: Crkvena glasba u Hrvatskoj, *Croatia sacra*, 11-12 (1943) 20-21, 312.

⁶⁵ Ivo BABAROVIĆ: Orgulje u Nerežišću, *Sv. Cecilija*, 36 (1943) 4-5, 146-147.

⁶⁶ Ante MATIJEVIĆ: Neriješeni problem orgulja u šibenskoj katedrali od njena početka do danas, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 3 (1957), 467-482.

Neke Buličeve (a može se reći i Zlatovičeve) postavke bile su s vremenom ispravljene zahvaljujući arhivskim istraživanjima, npr. vijest da je Nakić rođen u Kninu te da je bio *umile mandriano*, kako je to prvi naveo Ljubić,⁶⁷ a pobuđeno znanstvenoistraživačko (dakako i umjetničko) zanimanje za obnovitelja i predvodnika mletačko-dalmatinskoga orguljarstva 18. stoljeća nastavilo se jače razvijati, osobito od kasnih 1960-ih. Poslije toga nastalo je nekoliko radova koji meritorno obrađuju majstora, ali je gotovo jedini prilog koji je ostvario znanstvenu vidljivost u inozemstvu (tj. u Italiji) bio Šabanov članak iz 1971. s osvježanim biografskim podatcima don Petra Nakića.⁶⁸

U stranoj su literaturi najzapaženiji prinosi talijanskoga muzikologa, skladatelja, orguljaša i organologa Roberta Lunellija, koji o majstoru piše još 1942. smještajući ga u kontekst mletačkoga orguljarstva 18. i 19. stoljeća, odnosno utjecaja kroz učenike, a redovito ga se doticao i tijekom sljedećih desetljeća.⁶⁹ Zapažen je i pogled talijanskoga muzikologa Antonija Garbelotta, objavljen u studiji *Pietro Nachini organaro veneto* iz 1993.⁷⁰ Sredinom stoljeća »indirektno«⁷¹ su mu se, međutim, približila još dvojica inozemnih autora, nevezanih nasljeđem prošlosti. Bili su to čehoslovačko-njemački skladatelj Rudolf Quoika 1953. te austrijski pravnik i skladatelj Oskar Eberstaller 1955.⁷²

U drugoj polovici stoljeća, točnije od 1967, o Nakiću je kod nas – općenito – najviše pisao i zdušno mu u domovini i inozemstvu promovirao djelo pijanist, pedagog, muzikolog te nadasve terenski zauzet organolog Ladislav Šaban objavivši svoje nalaze i zapažanja, također i osvrte na doprinose ostalih autora, u raznim časopisima, kao i drugim stručnim ili znanstvenim edicijama (*Radovi Instituta JAZU u Zadru*, *L'Organo*, *Arti musices*, *Sveta Cecilija*, *Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji*).⁷³ Šabanovi prilozi do danas se mogu smatrati polazištem za sva daljnja istraživanja, ali i buduće sinteze o don Petru Nakiću.

⁶⁷ Usp. Simeone GLIUBICH [Šime LJUBIĆ]: Nachich Pietro, *Dizionario Biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna – Zara: Lechner Librajco del I. R. Università – Battara e Abelich, 1856, 222; pretisak: Bologna: Arnoldo Forni, 1974; Zagreb: Dominović, 2019.

⁶⁸ Ladislav ŠABAN: Contributo alla biografia di Don Pietro Nakić, *L'Organo*, 9 (1971) 2, 257-265.

⁶⁹ Renato LUNELLI: Contributi dalmatini e sloveni alla rinascita e alla diffusione dell'arte organaria veneziana settecentesca, *Archivio veneto*, 72 (1942) 6, 194-213. Usp. i Renato LUNELLI: *Der Orgelbau in Italien in seinen Meisterwerken: Vom 14. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Mainz: Rheingold-Verlag, 1956; Renato LUNELLI: *Studi e Documenti di Storia Organaria Veneta*, Firenze: Leo S. Olschki Editore, 1973.

⁷⁰ Antonio GARBELOTTO: *Pietro Nachini organaro veneto*, Bologna: Antiquae Musicae Italicae Studiosi, 1993.

⁷¹ Usp. L. ŠABAN: Graditelj orgulja Petar Nakić i Šibenik, 404.

⁷² Rudolf QUOIKA: *Die altösterreichische Orgel der späten Gotik, der Renaissance und des Barock*, Kassel: Bärenreiter, 1953; Oskar EBERSTALLER: *Orgeln und Orgelbauer in Österreich*, sv. 1, Graz – Köln: Hermann Böhlhaus Nachfolger, 1955.

⁷³ L. ŠABAN: Graditelj orgulja Petar Nakić i Šibenik, 401-432; Ladislav ŠABAN: Contributo alla biografia di Don Pietro Nakić, *L'Organo*, 9 (1971) 2, 257-265; Ladislav ŠABAN: Umjetnost i djela graditelja orgulja Petra Nakića u Dalmaciji i Istri, *Arti musices*, 4 (1973), 47-99; Ladislav ŠABAN: Nakić, Petar, *Muzička enciklopedija*, sv. 2, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1974, 662-663; Ladislav

Zagrebački orguljar Ivan Faulend Heferer prvi je, međutim, kod nas stručno, prema recentni(ji)m pravilima obnove povijesnih orgulja, restaurirao čuvene majstorove orgulje iz crkve sv. Frane u Šibeniku (1762.) te svoje orguljarske opaske i precizne analize menzura svirala i drugih Nakićevih graditeljskih svojstvenosti iznio u opsežnu radu objavljenu u časopisu *Arti musices* iz 1973.⁷⁴ Osim toga, Faulend Heferer iznio je i mnoge korisne podatke o starome italском orguljarstvu i orguljaštvu.

Poslije Šabana sa svojim je priložima uslijedio i pijanist i organolog Emin Armano, inače – uz Božidara Grgu – jedan od prvih njegovih suradnika u popisivanju orgulja 1972-1975. godine diljem ondašnje SR Hrvatske. On je objelodanio dva vrijedna izdanja u kojima je šibenskoga majstora orguljarstva pregledno obradio najprije zasebno (ponajprije temeljem Šabanovih napisa te izbora iz talijanske literature), u knjizi *Don Petar Nakić (Pietro Nacchini) utemeljitelj mletačko-dalmatinske graditeljske škole orgulja* iz 1998, i potom u odnosu na druge predstavnike hrvatskoga orguljarstva, od najstarijih do recentnih, u knjizi *Orgulje hrvatskih graditelja: Tragom Ladislava Šabana* iz 2006.⁷⁵

Organolog Božidar Grga, najčešće zauzet odlascima na teren, redovito je pronalazio vrijeme da ostavi i veoma korisne pisane priloge o domaćemu orguljarstvu (šteta je što ih nema više), napose o onome u jadranskoj Hrvatskoj, pa tako i da se osvrne na Nakića te pojedine mu učenike ili nasljednike.⁷⁶

ŠABAN: Nekoliko neobjavljenih dokumenata o djelovanju Petra Nakića, *Sveta Cecilija*, 45 (1975) 1, 11-12; Ladislav ŠABAN: Nekoliko neobjavljenih dokumenata o djelovanju Petra Nakića, *Sveta Cecilija*, 45 (1975) 4, 99-102; Ladislav ŠABAN: Orgulje, *Muzička enciklopedija*, sv. 3, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1977, 8; Ladislav ŠABAN: Orgulje, orguljaši i graditelji orgulja u »Sv. Ceciliji«, *Sveta Cecilija*, 48 (1978) 2-3, 91-93; Ladislav ŠABAN: Povijesne orgulje kao kulturna baština Dalmacije, *Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji, Fiskovićev zbornik I, Zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Cvita Fiskovića*, 21 (1980), 558-565.

⁷⁴ Ivan FAULEND-HEFERER: Nakićeve orgulje iz 1762. u samostanskoj crkvi sv. Frane u Šibeniku. Tehničko-akustička analiza. Restauracija, *Arti musices*, 4 (1973), 47-99. Zbog opsega publikacije, ovim se radom nije mogla obuhvatiti i diskografija ostvarena na nekim od obnovljenih Nakićevih orgulja u Hrvatskoj, npr. u Šibeniku (crkva sv. Frane) ili na Rabu (nadžupska crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije, tj. nekadašnja katedrala).

⁷⁵ Emin ARMANO: *Don Petar Nakić (Pietro Nacchini) utemeljitelj mletačko-dalmatinske graditeljske škole orgulja*, Bulić: Ravnokotarski Cvit, 1998; Emin ARMANO: *Orgulje hrvatskih graditelja: Tragom Ladislava Šabana*, Zagreb: Jakša Zlatar, 2006, 294-307.

⁷⁶ Božidar GRGA: Prikaz orgulja u crkvama Kotorske biskupije, *Bašćinski glasi*, 4 (1995), 137-164; Božidar GRGA: Tragom ostataka prvih imotskih orgulja, *Bašćinski glasi*, 7 (1998), 147-155; Božidar GRGA: Orgulje u crkvama Šibenske biskupije, u: Ennio Stipčević (gl. ur.): *Glazba i baština, Zbornik u čast Lovri Županoviću*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, 2002, 75-136; Božidar GRGA: Orgulje Petra Nakića i njegovih sljedbenika u Hrvatskoj, *Bašćinski glasi*, 8 (2004), 175-197; Božidar GRGA: Povijesne orgulje na tlu Hrvatske, *Sveta Cecilija*, 74 (2004) 3, 18-20; Božidar GRGA: Ima li Split Nakićeve orgulje?, *Arti musices*, 37 (2006) 2, 223-272; Božidar GRGA: Orgulje na području Dubrovačke biskupije, *Sveta Cecilija*, 78 (2008) 1-2, 16-20. Usp. i ***: Graditelji orgulja Petar Nakić i Gaetano Callido d'Este, *Sv. Cecilija*, 11 (1917) 5, 175; Josip MANTUANI: Frančišek Ksaver Križman, izdelovalec orgelj, III: Učna doba za izdelovanje orgelj, *Sv. Cecilija*, 20 (1923) 6, 225-230. O tome da je tema Nakića kao učitelja nadarenih nastavljaca njegovih postulata, ali i inovatora aktualna i danas svjedoči članak venecijansk-

Sažetu bilješku o Nakiću u svojoj je knjizi *Glazba i bogoslužje: Uvod u crkvenu glazbu* iz 2009. donio i don Šime Marović,⁷⁷ skladatelj i kapelnik splitske prvostolnice, a pregledni prilog, ponajviše temeljen na domaćoj literaturi, 2011. u *Svetoj Ceciliji* objavio je i orguljaš Mirko Jankov.⁷⁸

Nakić i neki njegovi učenici spomenuti su i u monografiji *Barok u Hrvatskoj*, zamašnu djelu Anđele Horvat, Radmile Matejčić i Krune Prijatelja iz 1982.⁷⁹ Potaknuti, pak, tragičnim uništavanjem života, ali i povijesnih ambijenata te brojnih spomeničkih (nadasve i crkvenih) objekata s pripadajućim im inventarima tijekom Domovinskoga rata (1991-1995), napose znatnim stradavanjem orgulja, široj publici neka su Nakićeva djela (ponekad i pretpostavljena, također i ona potekla po njegovoj školi/nasljednicima) predstavili i povjesničarka umjetnosti Jagoda Meder i fotograf Nino Vranić u monografiji *Orgulje u Hrvatskoj* iz 1992.⁸⁰

Sasvim recentno o Nakiću je u trima navratima (posvetivši tekst L. Šabanu) informativno pisao i muzikolog Ennio Stipčević objavivši svoje priloge (zapravo verzije izvornoga teksta iz 2016.) u dvjema domaćim edicijama te u jednoj talijanskoj.⁸¹ Pozicionirajući spretno majstora povijesno i kulturološki u kontekst rodnoga kraja, ali i u odnosu spram njegove druge domovine, dotični tekstovi (koncipirani esejski) publicirani su 2016. i dvaput 2020.⁸² Dok su prva dva priloga na hrvatskome jeziku

oga orguljaša Davidea Zammattija iz 2019. Usp. Davide ZAMMATTIO: *Magister et discipulus: Nacchini, Callido e l'ars organaria veneta settecentesca*, u: Fabiola Frontalini (ur.): *Gaetano Callido, da Venezia alle Marche: Il caso di Cingoli*, Cingoli: Consiglio regionale delle Marche, 2019, 21-72.

⁷⁷ Šime MAROVIĆ: *Glazba i bogoslužje: Uvod u crkvenu glazbu*, Split: Crkva u svijetu, 2009, 184.

⁷⁸ Mirko JANKOV: Don Petar Nakić – hrvatski majstor gradnje orgulja, *Sveta Cecilija*, 81 (2011) 1-2, 11-22.

⁷⁹ Josip HORVAT – Radmila MATEJČIĆ – Kruno PRIJATELJ: *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982, 595-596. Usp. i: Stanislav Tuksar: *Glazbena kultura hrvatskih zemalja u razdoblju baroka*, u: Vladimir Maleković (ur.): *Od svagdana do blagdana: Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 25. 5. – 26. 9. 1993., *Katalog izložbe*, Zagreb: MUO, 1993, 110, 116.

⁸⁰ Jagoda MEDER: *Orgulje u Hrvatskoj*, Zagreb: Globus: Zavod za zaštitu spomenika kulture Republike Hrvatske, 1992, 15-16, 64-65, 76-77, 82-83, 96-97, 112-113, 116-117, 118-119, 121-123, 133-135, 136-137, 138-139. Inače, i ova je fotomonografija nastala temeljem Šabanovih istraživanja, a cijelu njezinu nadopunu moguće je vidjeti u knjizi E. Armana. Usp. Emin ARMANO: *Orgulje hrvatskih graditelja: Tragom Ladislava Šabana*, Zagreb: Jakša Zlatar, 2006.

⁸¹ Ennio STIPČEVIĆ: Petar Nakić, iznova, u: Lovorka Čoralić – Ivana Horbec – Maja Katušić – Vedran Klaužer – Filip Novosel – Ruža Radoš (ur.): *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru: Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016, 622-627; isti je tekst – Graditelj orgulja Petar Nakić (1694. – 1769.) – neznatno izmijenjen, objavljen i u: Ennio STIPČEVIĆ: *Od Venecije do Dubrovnika, glazbeni putopisi*, Zadar: Ogranak Maticice hrvatske u Zadru, 2020, 46-52; talijanska inačica – Pietro Nacchini nuovi contributi – objavljena je u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): Pietro Nacchini: *Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 185-192.

⁸² Šteta je što su se u ovim tekstovima potkrale neke greške iz Nakićeve biografije i stvaralačkog pregleda. Primjerice, Nakić je u Samostan sv. Lovre u Šibeniku ušao 4. studenoga 1712. (a ne 6. istoga mjeseca); bio je pripadnik Provincije Bosne Srebrene, iako je doista čitav život ostao povezan s fratrima koji su na njezinu dalmatinskome dijelu oformili Franjevačku provinciju sv. Kaja, pape i mučenika (1735), a prozvanu nedugo potom Franjevačkom provincijom Presvetoga Otkupitelja; Nakićev je otac umro oko 1729, odnosno koncem 1728. (svakako ne 1718), nedugo nakon čega je Petar, tada još kao fra

upućena ponajprije domaćoj stručnoj i kulturnoj publici, potonji je (na talijanskome jeziku) svoj plasman doživio u široko koncipiranu zborniku *Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, objavljenu 2020. u Guastalli.⁸³ Uz Stipčevića su istom prilikom o raznim temama i vidovima Nakićeva života (ali i šire) progovorili i drugi, redom talijanski autori, uglavnom muzikolozi, povjesničari, a dijelom i orguljaši ili orguljari i sl.: Roberta delle Vedove, Lorenzo Nassimbeni, Lorenzo Marzona i Francesco Zanin, Federico Lorenzani u suautorstvu s L. Marzonom, Mauro Ferrante i Maurizio Isabella.⁸⁴ Isto izdanje sadrži i tri zanimljiva priloga o ugovorima, restauracijama i sl. Autori su prvoga priloga Gastone Vio i Loris Stella, dok je za drugi zaslužan Božidar Grga (treći i četvrti prilog nisu potpisani).⁸⁵ Ovdje je važno spomenuti još jedan talijanski zbornik o Nakiću (opsegom mnogo manji u odnosu na netom opisani, ali razložno koncipiran), objavljen u Veneciji 2019. Na-

Pavao, odlučio poduzeti mjere s nadom u svojoj sekularizaciju; njegov orguljarski opus počiva na tipiziranim jednomannualnim orguljama, a tek uzgredno i na dvomannualnim, pri čemu su one u Sv. Justini iz 1735, na kojima je zasvirao i mladi W. A. Mozart, a neki ih smatrali »najboljima u Italiji«; već je obrazloženo (v. bilj. 48) i da su fra Luka Terzić i fra Ivan (tj. Luka) Kačić ustvari jedna osoba – fra Luka Terzić-Kačić; Nakić je umro 16. a ne 17. travnja 1769. Usp. Lorenzo NASSIMBENI: *Ultimi anni di vita dell'organaro Pietro Nachini e il suo testamento*, *L'Organo*, 31 (1997), 149-163; [Lorenzo NASSIMBENI (prir.): *Don Pietro Nachini, artefice d'organi: I documenti conservati all'Archivio di Stato di Udine*, Udine: Archivio di Stato di Udine, 2019, 3, 33, <<https://archiviodistatoudine.beniculturali.it/getFile.php?id=708%27organi>> (pristup 16. 4. 2023); Maurizio TARRINI: *Nachini, Pietro*, *Enciclopedia Treccani, mrežno izdanje*, Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani S.p.A., 2012, <https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-nachini_%28Dizionario-Biografico%29/> (pristup 17. 1. 2023); Roberta delle VEDOVE: *Pietro Nachini*, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): *Pietro Nachini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 24-25 [v. bilj. 43], 30-31; Gastone VIO – Loris STELLA: *Allegato A: Due contratti significativi*, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): *Pietro Nachini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 131.

⁸³ Lorenzo MARZONA – Federico LORENZANI (ur.): *Pietro Nachini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020.

⁸⁴ Vidi radove: Roberta delle VEDOVE: *Pietro Nachini*, 9-38; Lorenzo NASSIMBENI: *Le lettere di Pietro Nachini*, 39-67; Lorenzo MARZONA – Francesco ZANIN: *Gli organi di Pietro Nachini aspetti stilistici e tecnici*, 69-125; Federico LORENZANI – Lorenzo MARZONA: *Gli schiavoni veneziani Ti con nu, nu con Ti*, 193-196; Mauro FERRANTE: *Gli organi di Pietro Nachini nelle regioni adriatiche dell'Italia centrale*, 197-297; Maurizio ISABELLA: *Prime analisi comparative sulle segnature venete*. Da Nachini a Bazzani, 299-319, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): *Pietro Nachini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020.

Spomenimo i da se tijekom posljednjih nekoliko desetljeća Lorenzo Nassimbeni Nakićem bavio u više navrata. Usp. i Lorenzo NASSIMBENI: *Nuovi documenti sulla presenza dell'organaro don Pietro Nachini in Friuli*, *Metodi & Ricerche*, 14 (1995) 2, 71-85; Lorenzo NASSIMBENI: *Ultimi anni di vita dell'organaro Pietro Nachini e il suo testamento*, *L'Organo*, 31 (1997), 149-163; Lorenzo NASSIMBENI: *L'organaro don Pietro Nachini e la villa Cabassi: una presenza musicale*, u: Maria Visintini – Claudio Mattaloni (ur.): *Corno di Rosazzo: La sua storia, la sua gente*, Cividale del Friuli, Cooperativa Alea, 2007, 578-595; [Lorenzo NASSIMBENI (prir.): *Don Pietro Nachini, artefice d'organi: I documenti conservati all'Archivio di Stato di Udine*, Udine: Archivio di Stato di Udine, 2019, <<https://archiviodistatoudine.beniculturali.it/getFile.php?id=708%27organi>> (pristup 16. 4. 2023).

⁸⁵ Gastone VIO – Loris STELLA: *Allegato A: Due contratti significativi*, 126-131; Božidar GRGA: *Allegato B: L'organaro di Pietro Nachini del 1735 di Pasenatico*, 132-141.

slovljen je jednostavno: *Pietro Nacchini (1694-1769): Costruttore d'organi*.⁸⁶ Dotične priloge, muzikološke, ali i povijesno-kulturološke, potpisuju Giorgio Varisco, Gian Pietro Casadoro te Massimo Bisson i Alfredo Baroncini.⁸⁷ Navedene talijanske edicije na tragu su prethodnih istraživanja muzikologa, orguljaša, organologa i dr., mahom talijanskih,⁸⁸ svjedočeći da je u toj sredini spomen i zahvalno sjećanje na don Petra Nakića trajno prisutno i posredstvom prikladnih publikacija koje donose višeslojne poglede na njegov lik, djelovanje, ostavštinu i povijesni kontekst. Iz ovih izdanja moguće je doznati nešto više o Nakićevu životu, djelatnosti, utjecajima, mreži korespondenata, odnosima s pojedinim ličnostima iz (uglavnom talijanskoga) javnog ili crkvenog života i institucijama, potom o ugovorima o izgradnji orgulja, kao i o (pojedininim) djelima, nadalje i o odnosu Dalmatinaca i *Serenissime* u posljednjemu stoljeću njezina postojanja. O širini njegove graditeljske kreativnosti dodatno svjedoči i spoznaja da je načinio, kako je ostalo zabilježeno, dva klavičembala – što u domaćim okvirima dosad nije bilo poznato.⁸⁹

Nakić je u najosnovnijim crtama – referirajući se opet na Šabana – predstavljen i kod nas, u knjizi *Europske orguljske škole od 16. do 19. stoljeća: Povijesna izvodačka praksa* iz 2022, djelu orguljašice i glazbene pedagoginje Ljerke Očić.⁹⁰ Dotično izdanje (udžbenik Sveučilišta u Zagrebu) namijenjeno je prije svega studentima orgulja na zagrebačkoj Muzičkoj akademiji, ali i orguljašima, odnosno glazbenicima koji su završili diplomski stupanj obrazovanja (napose može biti zanimljivo i izvođačima glazbe za glazbala s tipkama iz starijih razdoblja).

⁸⁶ Giorgio VARISCO – Gian Pietro CASADORO (ur.): *Pietro Nacchini (1694-1769): Costruttore d'organi*, Venecija: Lineadacqua, 2019.

⁸⁷ Vidi radove: Giorgio VARISCO: Nachich – Nacchini (1694-1769), organaro dalmata, nel 250° anniversario della morte con notizie di suoi antenati e successori, 11-37; Giorgio VARISCO: La Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone, 39-67; Gian Pietro CASADORO: Don Pietro Nacchini (1694-1769), organaro della Serenissima, 69-81; Gian Pietro CASADORO: L'organo della chiesa di San Rocco (1743), 89-99; Masimo BISSON: Gli organi rinascimentali di San Rocco, 83-87; Alfredo BARONCINI: La grande cantoria lignea della chiesa di San Rocco (1789), 101-113.

⁸⁸ Usp. npr. Oscar MISCHIATI: *L'organo della chiesa del Carmine di Lugo di Romagna*, Bologna: Casa Editrice Prof. Riccardo Patron, 1968; Giuseppe RADOLE: *L'arte organaria in Istria*, Bologna: Casa Editrice Prof. Riccardo Patron, 1969; Giuseppe RADOLE: Organari in area veneta dal Seicento ai primi del Settecento, *Convegno di studi »Organaria veneta: patrimonio e salvaguardia«* (Vicenza, 11 ottobre 1986), Vicenza: Centro studi di arte organaria veneta, 1987, 28-41; Giuseppe VALE: Contributo alla storia dell'organo in Friuli, *Note d'archivio per la storia musicale*, 4 (1927) 1-4, 1-99 [v. str. 55-56]; Davide ZAMMATI: *Magister et discipulus: Nacchini, Callido e l'ars organaria veneta settecentesca*, u: Fabiola Frontalini (ur.): *Gaetano Callido, da Venezia alle Marche: Il caso di Cingoli*, Cingoli: Consiglio regionale delle Marche, 2019, 21-72. Predvodnika mletačkoga orguljarstva povremeno su se doticali i drugi strani autori. Usp. Richard A. PRILISAUER: Petar Nakić – ein vergessener Orgelbauer aus Kroatien, *Singende Kirche*, 27 (1979) 2, 78; Edo ŠKULJ: Quando morì Pietro Nacchini?, *Bollettino ceciliano*, 82 (1987), 141-143.

⁸⁹ Usp. npr. Gian Pietro CASADORO: Don Pietro Nacchini (1694-1769), organaro della Serenissima, u: Giorgio Varisco – Gian Pietro Casadoro (ur.): *Pietro Nacchini (1694-1769): Costruttore d'organi*, Venecija: Lineadacqua, 2019, 79-80.

⁹⁰ Ljerka OČIĆ: *Europske orguljske škole od 16. do 19. stoljeća: Povijesna izvodačka praksa*, Zagreb: Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu, 2022, 30, 51, 63, 68, 332-334.

Valja se osvrnuti još i na natuknice o Nakiću u općim i glazbenim enciklopedijama i leksikonima. Albe Vidaković svoju je natuknicu napisao u starijoj, dvo-sveščanoj ediciji *Muzičke enciklopedije* iz 1963,⁹¹ dok se ona sljedeća nalazi u 2. svesku novije, trosveščane *Muzičke enciklopedije* iz 1974, a potpisao ju je Ladislav Šaban.⁹² Iako natuknici objavljenoj u *Leksikonu jugoslavenske muzike* iz 1984, također u 2. svesku,⁹³ nije poznat autor, čini se da je i u tome slučaju riječ o Ladislavu Šabanu (Petar Knežević, međutim, ne spominje se ni u jednoj od navedenih edicija). Kratku natuknicu o Nakiću donose i *Hrvatski opći leksikon*⁹⁴ iz 1996. te *Veliki školski leksikon*⁹⁵ iz 2003. (u njima također nema spomena Kneževiću). U tiskanome izdanju *Hrvatske enciklopedije*⁹⁶ iz 2005. o Nakiću je objavljena sljedeća dostupna natuknica, jednako kao i u mrežnome izdanju⁹⁷ (ni jedno izdanje, međutim, ne zastupa Kneževića); majstor orguljar (nažalost još) nije obrađen u *Hrvatskome biografskom leksikonu*, ali jest sažeto, no uz neke nedovoljno precizne tvrdnje, u *Leksikonu hrvatske crkvene glazbe*, objavljenu 2011.⁹⁸

Pogledamo li pak strana (tiskana i *online*) izdanja, prije svega *Grove Music Online* – u kojemu natuknicu potpisuju Guy Oldham i Umberto Pineschi⁹⁹ – te dvije talijanske enciklopedije, *Dizionario Biografico dei Friulani* i *Enciclopedia Treccani*, u kojima su svoj obol dali već spomenuti Lorenzo Nassimbeni¹⁰⁰ (koji je zaslužan za rasvjetljivanje Nakićevih posljednjih dana, odnosno dana smrti 16. travnja 1769)¹⁰¹ i Maurizio Tarrini,¹⁰² već na prvi pogled razvidno je da su dotični tekstovi u odnosu na slične domaće priloge upadljivo veći, ali i precizniji te nadasve ažurirani (napose u odnosu na literaturu, kao i osvježene muzikološke spoznaje).

⁹¹ Albe VIDAKOVIĆ: Nakić, Petar, *Muzička enciklopedija*, sv. 2, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1963, 352.

⁹² Ladislav ŠABAN: Nakić, Petar, *Muzička enciklopedija*, sv. 2, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1974, 662-663.

⁹³ ***: Nakić, Petar, u: Krešimir Kovačević (ur.): *Leksikon jugoslavenske muzike*, sv. 2, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1984, 68.

⁹⁴ ***: Nakić, Petar, u: August Kovačec (gl. ur.): *Hrvatski opći leksikon*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1996, 658.

⁹⁵ ***: Nakić, Petar, u: Josip Šentija (gl. ur.): *Veliki školski leksikon*, Zagreb: Školska knjiga, 2003, 655.

⁹⁶ ***: Nakić, Petar, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 7, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005, 567-568.

⁹⁷ ***: Nakić, Petar, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42836>> (pristup 22. 9. 2022).

⁹⁸ ***: Nakić, Petar (Pietro Nacchini), don, u: Izak Špralja (gl. ur.): *Leksikon hrvatske crkvene glazbe*, Samobor: Meridijani, 2011, 234-235.

⁹⁹ Guy OLDHAM, (rev. Umberto PINESCHI): Nachini [Nacchini, Nachich, Nachik, Nakik, Nanchini], Pietro [Nakić, Petar], *Grove Music Online*, <<https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.19513>> (pristup 22. 9. 2022).

¹⁰⁰ Lorenzo NASSIMBENI: Nachini Pietro, *Dizionario Biografico dei Friulani, mrežno izdanje*, <<https://www.dizionario biografico dei friulani.it/nachini-pietro-nakic-petar/>> (pristup 17. 1. 2023).

¹⁰¹ Usp. Lorenzo NASSIMBENI: Ultimi anni di vita dell'organaro Pietro Nachini e il suo testamento, 149-163; [Lorenzo NASSIMBENI (prir.)]: *Don Pietro Nachini, artefice d'organi*.

¹⁰² Maurizio TARRINI: Nacchini, Pietro, *Enciclopedia Treccani, mrežno izdanje*, Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani S.p.A., 2012, <https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-nacchini_%28Dizionario-Biografico%29/> (pristup 17. 1. 2023).

Izbor priloga o fra Petru Kneževiću OFM¹⁰³

Mimo već navedenih spomena fra Petra Kneževića u literaturi općega, specijaliziranog ili prigodnog karaktera, njegovu biografiju prvi je temeljitije počeo rasvijetljivati istraživač i povjesničar hrvatske filozofske baštine fra Juraj (Jure) Božićković OFM, fratar Splitske provincije, iznijevši neke nove spoznaje člankom u *Građi za povijest književnosti hrvatske iz 1927.*¹⁰⁴

Nešto prije njega, 1923. i 1924, zasebne su priloge u *Sv. Ceciliji* objavili slovenski glazbenik i skladatelj Ivan Ocvirk,¹⁰⁵ krčki svećenik i filolog Vinko Premuda,¹⁰⁶ svećenik Vrhbosanske nadbiskupije Ladislav Gagulić¹⁰⁷ te slovenski muzikolog i povjesničar umjetnosti Josip Mantuani.¹⁰⁸

O mjestu i godini Kneževićeva rođenja pisao je u časopisu *Obzor* 1940. Božićkovićev redovnički subrat fra Stanko Petrov OFM.¹⁰⁹ Na nj se posve sažeto osvrnuo i Božidar Širola u već spomenutu članku *Crkvena glazba u Hrvatskoj iz 1943.*¹¹⁰

U već navedenoj monografiji *Naša Gospa od Zdravlja i njezina slava* iz 1939. o Kneževiću je nešto opsežnije – no primarno s duhovno-kulturnoga stajališta – pisao fra Ante Petar Crnica OFM.¹¹¹ U knjizi, pak, *Apostoli Gospe Sinjske*¹¹² iz 1987. na nj su se, među opisima djelovanja inih fratara vezanih za sinjski samostan, značajnski osvrnuli i gimnazijski profesor, filolog te vjerski i povijesni pisac fra Karlo (Marko) Kosor OFM te gimnazijski profesor, definator provincije i urednik lista *Gospa Sinjska* fra Mario (ili Marijo) Stipić, obojica članovi Splitske provincije.

¹⁰³ Za detaljnije (recentne) popise literature o fra Petru Kneževiću v. u: Josip BRATULIĆ: Petar Knežević. Bio-bibliografski nacrt, u: Alojz Jembrih (gl. ur.): *Zbornik o Petru Kneževiću: Zbornik radova sa znanstvenoga skupa »Fra Petar Knežević i njegovo vrijeme«* (Visovac – Skradin – Knin. 28.-29. listopada 2002.), Zagreb – Šibenik: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu – Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, 2003, 9-11; Mirko MARIĆ – Hana BREKO KUSTURA – Hrvojka MIHANOVIĆ SALOPEK: *Fra Petar Knežević, Gospin pjesnik i glazbenik*, Sinj: Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja – Ogranak MH u Sinju, 2017, 31 [popis fra Mirka Marića], 77-81 [popis Hane Breko Kusture], 158-159 [popis Hrvojke Mihanović Salopek].

¹⁰⁴ Juraj BOŽITKOVIĆ: Život i rad fra Petra Kneževića (1702.-1768.), *Grada za povijest književnosti hrvatske*, 10 (1927), 149-162.

¹⁰⁵ Ivan OCVRK: O. Petar Knežević i dva kanutala Franjevačkog samostana u Sinju, *Sv. Cecilija*, 17 (1923) 4, 111-114; Ivan OCVRK: Još nešto o kantualima o. Petra Kneževića, *Sv. Cecilija*, 18 (1924) 1, 17.

¹⁰⁶ Vinko PREMUDA: Još nešto o O. Petru Kneževiću, *Sv. Cecilija*, 17 (1923) 5, 141-142.

¹⁰⁷ Ladislav GAGULIĆ: O. Petar Knežević i skraćivanje liturgičkih tekstova, *Sv. Cecilija*, 17 (1923) 5, 142-143.

¹⁰⁸ Josip MANTUANI: In medio virtus, *Sv. Cecilija*, 17 (1923) 6, 181-182. Usp. i Sanja MAJER-BOBETKO: *Hrvatska glazbena historiografija od početka 20. stoljeća do 1945. godine*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2019, 178.

¹⁰⁹ Stanko PETROV: Gdje se i kada rodio fra Petar Knežević, *Obzor*, 80 (1940), 190. Usp. i ŠETKA, Jeronim – JURIŠIĆ, Hrvatinić: Petrov, Stanko, u: Franjo Emanuel Hoško – Pejo Čošković – Vicko Kapitanović (ur.): *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb: Leksikografski zavod »Miroslav Krleža« – Vijeće Franjevačkih zajednica u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, 2010, 448-449.

¹¹⁰ Božidar ŠIROLA: Crkvena glazba u Hrvatskoj, *Croatia sacra*, 11-12 (1943) 20-21, 309-310.

¹¹¹ Ante CRNICA: *Naša Gospa od Zdravlja i njezina slava: Kritički prikaz štovanja čudotvorne Gospe od Zdravlja, Njezina svetišta i samostana u Splitu na Dobromu*, Šibenik: Tiskara »Kačić«, 1939, 221-235.

¹¹² Karlo KOSOR – Mario STIPIĆ: *Apostoli Gospe Sinjske: U prigodi jubileja (1687 – 1987)*, Sinj: Svetište Gospe Sinjske, 1987.

Glazbeničko (skladateljsko) djelo fra Petra Kneževića prvi je, međutim, kritički podrobnije ispitao i analizirao Miho Demović u priložima iz 1984. i 1989,¹¹³ a potom je uslijedio – u daleko manjemu opsegu – i fra Mile Čirko OFM, s člankom koji je bio objavljen u *Svetoj Ceciliji* 1998.¹¹⁴ O Kneževiću je – sa svježim uvidima u kontekst orguljske mise i njegovih kantuala – pisao i muzikolog b. Bartol Mihael (Hrvoje) Beban OSB objavivši 2020. članak u časopisu *Arti musices*.¹¹⁵

Godine 2003. bio je objavljen i *Zbornik o Petru Kneževiću*,¹¹⁶ no posljednji, ujedno i najopsežniji prilog o njegovu životu i radu – apostrofirajući na poseban način Kneževiću književno-prosvjetiteljsku i glazbeno-liturgijsku ostavštinu (s posebnim naglaskom na fenomenu napjeva *cantus fractus*) – ostvarili su 2017. u monografiji *Fra Petar Knežević, Gospin pjesnik i glazbenik*¹¹⁷ fra Mirko Marić OFM,¹¹⁸ Hrvojkina Mihanović Salopek¹¹⁹ i Hana Breko Kustura.¹²⁰

¹¹³ Miho DEMOVIĆ: Pitanje autorstva skladbi Kneževićevih kantuala, *Kačić. Fra Filip Grabovac i njegovo doba, Radovi simpozija simpozija Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja o fra Filipu Grabovca, piscu i narodnom mučeniku, i drugim značajnim franjevcima XVIII. stoljeća. Simpozij je održan u Sinju od 30. rujna do 2. listopada 1982. godine; II. dio: Doba fra Filipa Grabovca*, 16 (1984), 193-214; Miho DEMOVIĆ: Solističke skladbe u kantualima Petra Kneževića, u: Ennio Stipčević (ur.): *Glazbeni barok u Hrvatskoj, Zbornik radova sa simpozija održanog u Osoru 1986. godine*, Osor: Osorske glazbene večeri, 1989, 167-193.

¹¹⁴ Mile ČIRKO: Povodom 250. obljetnice smrti fra Petra Kneževića s posebnim osvrtom na božićnu popijevku »Veseli se, Majko Božja«, *Sveta Cecilija*, 68 (1998) 4, 98-102.

¹¹⁵ Hrvoje BEBAN: Petar Knežević i orguljska misa: o izvedbenom aspektu *cantus fractus* misnih ordinarija iz Kneževićevih kantuala, *Arti musices*, 50 (2020) 1-2, 43-73.

¹¹⁶ Alojz JEMBRIH, (gl. ur.): *Zbornik o Petru Kneževiću: Zbornik radova sa znanstvenoga skupa »Fra Petar Knežević i njegovo vrijeme«* (Visovac – Skradin – Knin. 28.-29. listopada 2002.), Zagreb – Šibenik: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu – Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, 2003.

¹¹⁷ Mirko MARIĆ – Hana BREKO KUSTURA – Hrvojkina MIHANOVIĆ SALOPEK: *Fra Petar Knežević, Gospin pjesnik i glazbenik*, Sinj: Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja – Ogranak MH u Sinju, 2017. Usp. i Hrvoje BEBAN: Recenzije – Reviews (MARIĆ, fra Mirko – BREKO KUSTURA, Hana – MIHANOVIĆ SALOPEK, Hrvojkina. *Fra Petar Knežević, Gospin pjesnik i glazbenik*. Split: Matica hrvatska Ogranak Sinj-VAD), *Arti musices*, 48 (2017) 2, 335-339.

¹¹⁸ Mirko MARIĆ: Život i rad fra Petra Kneževića, u: Mirko Marić – Hana Breko Kustura – Hrvojkina Mihanović Salopek, *Fra Petar Knežević, Gospin pjesnik i glazbenik*, Split: Matica hrvatska Ogranak Sinj-VAD, 2017, 19-31.

¹¹⁹ Hrvojkina MIHANOVIĆ SALOPEK: Kneževićevo objavljeno i rukopisno pjesništvo, u: Mirko Marić – Hana Breko Kustura – Hrvojkina Mihanović Salopek, *Fra Petar Knežević, Gospin pjesnik i glazbenik*, Split: Matica hrvatska Ogranak Sinj-VAD, 2017, 83-159. Ista autorica Kneževića je u nekoliko navrata obradila i ranije, ponajviše u kontekstu književnih doprinosa i himnodije. Usp. Hrvojkina MIHANOVIĆ SALOPEK: *Hrvatska himnodija od srednjeg vijeka do preporoda*, Split: Književni krug, 1992, 115-119; Hrvojkina MIHANOVIĆ SALOPEK: *Hrvatska crkvena himnodija 19. stoljeća*, Zagreb: Alfa, 2000, 42-47; Hrvojkina MIHANOVIĆ SALOPEK: *Tih pregaoči visovačko-skradinskog područja: Doprinos franjevača hrvatskoj himnodiji i duhovnoj književnosti*, Split: Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja, 2004, 31-49. Kroz književne doprinose sagledali su ga i Jerko Fućak te Slobodan Prosperov Novak. Usp. Jerko FUĆAK: *Šest stoljeća hrvatskoga lektionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1975, 247-250; Slobodan PROSPEROV NOVAK: *Povijest hrvatske književnosti: Od Gundulićeva »poroda iz tmine« do Kačićeva »Razgovora ugodnog naroda slovinskoga« iz 1756., sv. III.*, Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 1999, 899-900.

¹²⁰ Hana BREKO KUSTURA: Glazbeni rukopisi fra Petra Kneževića: Kantuali iz Sinja i Visovca (1767. – 1768.), u: Mirko Marić – Hana Breko Kustura – Hrvojkina Mihanović Salopek, *Fra Petar Knežević, Gospin pjesnik i glazbenik*, Split: Matica hrvatska Ogranak Sinj-VAD, 2017, 33-81.

Natuknicu o Kneževiću napisali su Marko Kovačević i Ankica Šunjić u *Hrvatskome biografskom leksikonu* (tiskano i mrežno izdanje) 2009,¹²¹ dok je sličan prilog objavio i fra Vicko Kapitanović OFM u *Hrvatskome franjevačkome biografskom leksikonu*,¹²² objavljenu 2010. (o Nakiću, međutim, makar kao o bivšem franjevcu, u njemu nema spomena). I *Leksikon hrvatske crkvene glazbe*¹²³ iz 2011. godine donosi odgovarajuću natuknicu o Kneževiću kao o prvome poznatom glazbeniku iz unutrašnjega dijela Dalmacije.

Pogledi na don Petra Nakića i fra Petra Kneževića OFM u najvažnijim domaćim pregledima hrvatske povijesti glazbe

Sagledavajući zastupljenost don Petra Nakića i fra Petra Kneževića OFM u domaćim sintezama, odnosno pregledima hrvatske povijesti glazbe objavljenima u rasponu od 1922. do 2000, valja nam se usmjeriti na najvažnije doprinose petorice hrvatskih autora/muzikologa. To su, redom publiciranja pojedinih izdanja, Božidar Širola, Josip Andreis, Lovro Županović, Ennio Stipčević i Stanislav Tuksar.

U pristupu obradi i izlaganju glazbenih zbivanja u totalu i izvodilačke prakse te, uopće, stupnju poznavanja (imena) samih glazbenika »predilirskih vremena« (a napose franjevačkih) uočljivo je, logično, dosljedno referiranje/objedinjavanje spoznaja do kojih su pojedini pisci dolazili temeljem prethodno opisanih muzikoloških studija, ali – ovisno već o vrsti i namjeni pojedine edicije. Druga je svojstvenost kvantitativno-kvalitativna neujednačenost gradiva; dok raniji pregledi izlažu samo imena, noviji donose i neke biografske podatke te uvide u autorske kataloge.

Osvrnut ćemo se ponajprije na doprinose dvojice prvospomenutih autora te četiri njihova djela, koja su dobro obilježila starije razdoblje domaće muzikologije. To su Širolin *Pregled povijesti hrvatske muzike* iz 1922,¹²⁴ Andreisova *Povijest glazbe* iz 1942,¹²⁵ potom Širolina *Hrvatska umjetnička glazba: Odabrana poglavlja iz povijesti hrvatske glazbe* iz iste godine¹²⁶ te, najzad, suautorska knjiga *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*, koju su napisali i 1962. objavili Josip Andreis

¹²¹ Marko KOVAČEVIĆ – Ankica ŠUNJIĆ: Knežević, Petar (Pavao), *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009, 433-435; Marko KOVAČEVIĆ – Ankica ŠUNJIĆ: Knežević, Petar (Pavao), *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9540>> (pristup 22. 9. 2022). U mrežnome izdanju *Hrvatske enciklopedije*, međutim, nema natuknice o fra Petru Kneževiću.

¹²² Vicko KAPITANOVIĆ: Knežević, Petar Pavao, u: Franjo Emanuel Hoško – Pejo Čošković – Vicko Kapitanović (ur.): *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb: Leksikografski zavod »Miroslav Krleža« – Vijeće Franjevačkih zajednica u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, 2010, 300-301.

¹²³ ***: Knežević, Pavao, fra Petar, u: Izak Špralja (gl. ur.): *Leksikon hrvatske crkvene glazbe*, Samobor: Meridijani, 2011, 169-170.

¹²⁴ Božidar ŠIROLA: *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Zagreb: Rirap, 1922.

¹²⁵ Josip ANDREIS: *Povijest glazbe*, Zagreb: Matica hrvatska, 1942.

¹²⁶ Božidar ŠIROLA: *Hrvatska umjetnička glazba: Odabrana poglavlja iz povijesti hrvatske glazbe sa slikama i notnim primjerima*, Zagreb: Matica hrvatska, 1942.

(obradio je dio koji se odnosi na hrvatska zbivanja), slovenski muzikolog Dragotin Cvetko i srpska muzikologinja Stana Đurić-Klajn.¹²⁷

Stavovi Širole i Andreisa plod su razrađivanja historiografskoga nasljeđa (što je zacijelo tema *per se*),¹²⁸ no ovo poglavlje nastoji poslužiti prije svega kao skica sazrijevanja muzikološkoga stava koji u izgradnji integriteta glazbene slike 18. stoljeća u južnoj Hrvatskoj glavnim glazbeničkim (mahom skladateljskim) imenima s vremenom ipak pridružuje i ona »nadopunjujuća« – Nakića kao graditelja orgulja (glazbenoga zanatliju, no tvorca vrhunskih orgulja), a Kneževića kao jednoga iz grupe »dobrohotnih glazbenih amatera«.¹²⁹

U knjizi *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji* iz 1962, u poglavlju »Muzička kultura u primorskom području Hrvatske u XVI, XVII i XVIII stoljeću«, Andreis u sklopu svojega povijesnog osvrtu među imenima glazbenika 18. stoljeća u Dalmaciji (Đ. Mattei, L. i A. Sorkočević, E. Pucić-Sorkočević, T. Resti, A. M. Frezza, G. Zabolio, C. A. Nagli, B. Pellizari, A. Alberti, J. Bajamonti i dr.) pokazuje značajan pomak u odnosu na svoj raniji rakurs uključujući P. Kneževića i P. Nakića kao prve muzičare koji potječu iz unutrašnjosti Dalmacije.¹³⁰ U odnosu na njegovu *Povijest glazbe* iz 1942.¹³¹ vidljivo je da je autor kroz dvadeset godina što dijeli ova izdanja ipak uvidio neophodnost uvrštavanja dotičnih osoba u cjelinu hrvatske glazbene kulture 18. stoljeća.¹³² Naime, u *Povijesti glazbe* iz 1942. u nizu skladateljskih imena 17. stoljeća – poslije I. Lukačića, A. Patricija (Petrisa), J. Sciavettija (Skjavetića), T. Cecchinija i V. Jelića – Andreis je prešao sasvim neposredno i u određenu smislu »bez najave« tek na dvojicu glazbenika iz druge polovice 18. stoljeća: J. Bajamontija te I. Jarnovića.¹³³ Među njima su tada (osim nemala broja imena iznesenih poslije u knjizi iz 1962.) bili izostavljeni i Nakić i Knežević – iako su oni kao značajne glazbene figure bili p(rep)oznati u stručnoj i kulturnoj javnosti te su u više navrata i bili obrađeni (ili barem navedeni) u specijaliziranim studijama.

¹²⁷ Josip ANDREIS – Dragotin CVETKO – Stana ĐURIĆ-KLAJN: *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*, Zagreb: Školska knjiga, 1962. Dio koji se odnosi na razvoj glazbene kulture na tlu Hrvatske nalazi se na str. 11-277.

¹²⁸ Usp. npr. Sanja MAJER-BOBETKO: *Hrvatska glazbena historiografija od početka 20. stoljeća do 1945. godine*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2019, 178.

¹²⁹ Pritom se to više odnosi na Kneževića nego na Nakića, koji ipak nije nikada pao u potpuni zaborav – sve ako je i do 1967. godina Šaban o njemu mogao pisati: »[...] Nakićevo ime u mnogom pogledu podsjeća na heroje iz naših narodnih pjesama, kojih slavu mnogi spominju, iako u nju više nitko pravo ne vjeruje. Vrijeme je razbiti legendu koja se isplela oko Nakića...« Ladislav ŠABAN: *Graditelj orgulja Petar Nakić i Šibenik*, 401. Usp. i Božidar ŠIROLA: *Hrvatska umjetnička glazba: Odabrana poglavlja iz povijesti hrvatske glazbe sa slikama i notnim primjerima*, Zagreb: Matica hrvatska, 1942, 6.

¹³⁰ Josip ANDREIS – Dragotin CVETKO – Stana ĐURIĆ-KLAJN: *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*, Zagreb: Školska knjiga, 1962, 23.

¹³¹ Josip ANDREIS: *Povijest glazbe*, Zagreb: Matica hrvatska, 1942, 618.

¹³² Andreis je to primarno načinio konzultacijom s napisima svojih prethodnika, npr. Bulića (iz 1918) i Širole (iz 1922). Usp. *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Zagreb: Rirop, 1922, 66-67.

¹³³ Josip ANDREIS: *Povijest glazbe*, Zagreb: Matica hrvatska, 1942, 625-627.

Ono što nas, međutim, napose čudi jest činjenica da Nakića, kojega je bio spomenuo u svojoj knjizi iz 1922, Širola nije uključio i u onu iz 1942. godine. Ipak, i Kneževića i Nakića Širola je – u prikladnu opsegu – obuhvatio u svojem članku iz 1943.¹³⁴ Ne ulazeći ovom prilikom u dublje raščlambe i usporedbe, zanimljivo je primijetiti da je autor u knjizi iz 1942. – zamišljenoj kao »nastavak i pendant knjižici 'Hrvatska narodna glazba',¹³⁵ [...] [koja] može poslužiti kao samostalan priručnik svima, koji se bave naučno i praktički hrvatskom glazbom«¹³⁶ – ipak izrekao ovo: »U nabranjanju imena hrvatskih skladatelja naći će se imena ne samo istaknutih majstora, nego i dobronamjernih amatera, koji su, makar i sa skromnim silama i znanjem, omanjim svojim tvorbama ipak pomagali bujniji razvitak hrvatske umjetničke glazbe.«¹³⁷ Markirajući tijekom sljedećih šest stranica skladatelje I. Lukačića, A. Patricija, J. Skjavetića (Schiavettija), V. Jelića i T. Cecchinija, Širola, upravo poput nešto mlađega mu kolege Andreisa prelazi odmah na dva, kako kaže, »dalmatinska glazbenika« iz druge polovice 18. stoljeća: I. Jarnovića i S. N. zvanoga Spadina, pridružujući im najzad i J. Bajamontija.¹³⁸ U nastavku povijesnoga prikaza hrvatske umjetničke glazbe – u IV. poglavlju »Glazba u doba Hrvatskog narodnog preporoda – do god. 1850.« – isti pisac donosi od ranije nam poznat stav o »procvatu hrvatske glazbene kulture u 19. stoljeću« uvažavajući ipak pritom spou/kontinuitet s ranijim stoljećima.¹³⁹

Pristupi ovih autora s jedne se strane otkrivaju kao refleksije značajnim dijelom srodnih znanstvenih stavova i slično artikuliranih promišljanja namijenjenih stručnoj i kulturnoj javnosti, odnosno znanstvenoj zajednici te su dokumenti glazbene historiografije svojega vremena. S druge, pak, strane, usporedbom odgovarajućih dijelova teksta uviđa se neizbježna promjena narativa. Napose je to – i to kvalitativno – uočljivo u Andreisovu slučaju, u njegovim sintetičkim prikazima domaće povijesti glazbe iz 1974. i 1982. godine (najprije na hrvatskome, a potom i na engleskome jeziku), točnije u prezentaciji historijskog aspekta glazbene kulture i njezinih crkvenoglazbenih protagonista u Dalmaciji tijekom 18. stoljeća.¹⁴⁰ Još uvijek isključivo je riječ o imenima don Petra Nakića i fra Petra Kneževića, kojima

¹³⁴ Usp. Božidar ŠIROLA: Crkvena glasba u Hrvatskoj, *Croatia sacra*, 11-12 (1943) 20-21, 309-310, 312.

¹³⁵ Božidar ŠIROLA: *Hrvatska narodna glazba: Pregled hrvatske muzikologije*, Zagreb: Izdanje Matice hrvatske, 1940.

¹³⁶ Božidar ŠIROLA: *Hrvatska umjetnička glazba: Odabrana poglavlja iz povijesti hrvatske glazbe sa slikama i notnim primjerima*, Zagreb: Matica hrvatska, 1942, 5.

¹³⁷ B. ŠIROLA: *Hrvatska umjetnička glazba*, 6.

¹³⁸ B. ŠIROLA: *Hrvatska umjetnička glazba*, 16.

¹³⁹ B. ŠIROLA: *Hrvatska umjetnička glazba*, 63. U podnaslovu: »U Zagrebu se razvija središte glazbenoga života. Osnivaju se glazbene ustanove (društva, škola, opera), koje će njegovati glazbenu kulturu kod Hrvata. Uz prenošenje europske suvremene glazbe zapaža se nagli razvitak nacionalnog glazbenog stremjenja.«

¹⁴⁰ Usp. Josip ANDREIS: *Povijest glazbe*, knj. 4, Zagreb: Liber – Mladost, 1974, 142-145; Josip ANDREIS: *Music in Croatia* (prev. s hrv. Vladimir Ivir), 2. povećano izdanje, Zagreb: Institute of musicology – Academy of music, 1982, 96-99, 316.

su, iznošenjem životopisa i djelovanja, ipak bila osigurana (pa i kontekstualizirana) mjesta u recentni(ji)m sintezama domaće glazbene povijesti.

Nadalje su važni pregledi što su ih načinili Lovro Županović u knjizi *Stoljeća hrvatske glazbe* iz 1980.¹⁴¹ te potom Ennio Stipčević u djelu *Hrvatska glazba: povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća* iz 1997.¹⁴² Sagledavajući Županovićev, a zatim i Stipčevićev prikaz života i djelovanja Nakića i Kneževića, vidljivo je da im se narativ oslanja na u međuvremenu osvježene muzikološke uvide i da ga obilježava težnja da se sagleda cjelovitija slika. Nakić je u obama izdanjima, razumljivo, zastupljen više, no obojica su se glazbenika sada već svakako potvrdila kao vrijedni predstavnici svojega vremena – majstor orguljar u širem, međunarodnome smislu, a Knežević lokalno.

Konačno, i Nakića i, nešto manje, Kneževića prikladno je uklopio Stanislav Tuksar u posve pregledni tijek svoje *Kratke povijesti hrvatske glazbe* iz 2000,¹⁴³ djelo koje se »obraća [...] svima onima koji se u kratko vrijeme žele upoznati s nekim temeljnim pojavama u proteklih deset stoljeća hrvatske dokumentirane povijesti glazbe«. ¹⁴⁴ I dok su prethodne edicije, posebno Andreisova, Županovićeva i Stipčevićeva, bile namijenjene kulturnoj i stručnoj javnosti, napose učenicima srednjih glazbenih škola (u nedostatku adekvatnijih udžbenika), zatim, studentima glazbenih akademija, a, razumije se, i završenim muzikolozima i drugim znanstvenicima srodnih interesa, Tuksarovoj bi knjizi »idealna [...] čitatelj [...] bio student ne-glazbenog studijskog usmjerenja ili ljubitelj glazbe koji primarno želi brzu osnovnu informaciju o hrvatskoj glazbenoj povijesti«. ¹⁴⁵ I u takvu pristupu našlo se, opravdano, shodnim smjestiti i Nakića i Kneževića. ¹⁴⁶

Namjesto zaključka

Pregledom literature o don Petru Nakiću i fra Petru Kneževiću OFM, kako domaće tako i strane (upadljivo najviše talijanske, i to isključivo u odnosu na Nakića), uočljivi su različiti pristupi i rezultati. Dotično gradivo, nastalo kroz više od stoljeća i pol, raznoliko je i kreće se u rasponu od povijesnih, kulturno-duhovnih i prigodničarskih napisa do znanstvenih i stručnih članaka te biografskih i biobibli-

¹⁴¹ Lovro ŽUPANOVIĆ: *Stoljeća hrvatske glazbe*, Zagreb: Školska knjiga, 1980, 97, 126 [fra Petar Knežević], 131-134 [don Petar Nakić]. Usp. i Lovro ŽUPANOVIĆ: *Centuries of Croatian music* (prev. s hrv. Vladimir Ivir), 1, Zagreb: Music information center, 1984, 135 [fra Petar Knežević], 71, 173-174 [don Petar Nakić].

¹⁴² Ennio STIPČEVIĆ: *Hrvatska glazba: povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća*, Zagreb: Školska knjiga, 1997, 118, 124, 126-127 [P. Knežević], 149-150 [P. Nakić].

¹⁴³ Stanislav TUKSAR: *Kratka povijest hrvatske glazbe*, Zagreb: Matica hrvatska, 2000, 68, 71.

¹⁴⁴ S. TUKSAR: *Kratka povijest hrvatske glazbe*, 7.

¹⁴⁵ S. TUKSAR: *Kratka povijest hrvatske glazbe*, 8.

¹⁴⁶ Neka ovdje bude navedeno da su isti glazbenici sažeto predstavljani i u sklopu muzikološkoga priloga u opsežnoj povijesnoj i kulturološkoj sintezi višesveščane edicije *Hrvatska i Europa* (sv. I-V). Usp. Vjera KATALINIĆ: *Glazbena kultura u hrvatskim zemljama*, u: Ivan Golub (ur.): *Hrvatska i Europa: Kultura, znanost i umjetnost*, sv. III.: *Barok i prosvjetiteljstvo (XVII – XVIII. stoljeće)*, Zagreb: HAZU – Školska knjiga, 2003, 710-711, 715.

ografskih pregleda. Ovim člankom nastojao se dati osvrt na najvažnija djela te oris afirmacije pojedinih glazbenika, pri čemu su najvažnija imena don Petra Nakića i fra Petra Kneževića OFM. Osim s vremenom produbljenih pogleda na njihove osobnosti, koje su glazbeno stasa(va)le još za stare Franjevačke provincije Bosne Srebrene, djelatne i na tlu Dalmacije (prije no što će tu ulogu preuzeti Franjevačka provincija sv. Kaja, pape i mučenika / Presvetoga Otkupitelja), referentna literatura uzgredno dotiče i neke druge, upadljivo slabije poznate fratre glazbenike. Iako su oni doista predstavnici manjega umjetničkog potencijala i konačna glazbeno-kulturnog učinka, iz sama je konteksta jasno da su bili ponajprije redovnici (i svećenici), u svojem poslanju upućeni narodu sa sela, a ponekad i onome gradskih periferija, koji se u 18. stoljeću nastojao integrirati u tijekove vremena označenih oslobodilačkim ratovima, represivnim politikama stranih gospodara te oskudicom i drugim životnim ugrozama, nesklonih bogatijemu razvoju glazbene i ine kulture. Zanimljivo je također ondje gdje postoje podatci o mjestima rođenja vidjeti i iz kojih su (mahom malenih) sredina potekli ti redovnici, uzgredno i crkveni glazbenici (koristi, učitelji pjevanja, orguljaši i sl.).

Najveći spoznajni napredak omogućila su, razumljivo, istraživanja predstavljena nizom znanstvenih članaka te, u nekoliko primjera, višeautorska izdanja zborničkoga tipa. Nije pritom nezanemariva ni činjenica da jezična barijera i danas priječi bolju javnu vidljivost nastojanja i rezultata istraživanja pojedinih autora, prije onih hrvatskih u inozemstvu no što bi bio obrnut slučaj.

Pisane, pak, povijesti hrvatske glazbe u prvoj polovici 20. stoljeća obilježene su stanovitim »nasljeđem prošlosti«, tj. intonirane pristupom (romantičke)¹⁴⁷ glazbene historiografije. U službi prikaza glazbenopovijesne panorame nacionalnih predstavnika ona je apriorno posezala za plejadom najuspješnijih osoba s pripadajućim im primjernim (a po mogućnosti i iznadprosječnim) skladateljskim i inim prinosima. U svojim nastojanjima zapostavljala je tako aspekte jedne šire, upotpunjenije slike, koja se uz nizove »velikih« imena (važnih u nacionalnim ili međunarodnim okvirima) sastoji i od mreže onih koji su se u određenim diskursima smatrali »prosječnim«, pa i »malim« skladateljima (a koji su u regionalnom ili lokal-

¹⁴⁷ Romantički zanos historioografa znao je ponekad i minorizirati međunarodno, a glorificirati domaće. Takav aspekt u slučaju franjevačkih glazbenika moguće je detektirati tek uzgredno, i to – pomalo očekivano – kod Kuhača, koji se u dotičnim sudovima ne poziva na izvore ili sama djela, ali je očito da se služio Carrarinim, Kukuljevićevim i Zlatovićevevim podatcima, gdjekad ih, međutim, i miješajući. Također, iz nekog je razloga mjesto Nakićeve smrti, selo Konaljano, smjestio u Dalmaciju. Svoje poglede Kuhač je iznio u osebuju »Historijskome uvodu«, koji je prvotno trebao prethoditi sadržaju knjige *Ilirski glazbenici: Prilozi za poviest hrvatskoga preporoda* iz 1893., no dotični prilog na koncu nije bio prihvaćen za tisak; voljom priređivača pretiska, Lovre Županovića, tekst, u kojemu su navedeni još neki fratri glazbenici, objavu je dočekaio 1994. Usp. Franjo Š. KUHAČ: *Historijski uvod*, u: Idem.: *Ilirski glazbenici: Prilozi za poviest hrvatskoga preporoda*, pretisak, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994, XXVI [Bandić Ante], XXX [Čozić Fran, Vladić Karlo], XXXII-XXXIII [Nakić Petar], XXXIV [Babić Tomo], XXXV [Knežević Petar], XXXIX [Vladić Karlo]. Usp. i D. FRANKOVIĆ: *Hrvatska u devetnaestom stoljeću o glazbi svoje barokne epohe*, 60-61.

nom kontekstu itekako važni), potom od svirača, graditelja glazbala, prepisivača/tiskara notnih materijala, organizatora glazbenoumjetničkoga života i dr. Jedan od razloga, koji svakako valja uvažiti, jest taj da je i samo osvajanje historijskih glazbenih koordinata i činjenica tada još uvijek bilo u procesu realizacije (ili: upotpunjavanja prethodnih spoznaja), i to u upravo u odnosu prema najistaknutijim glazbenicima. Jasno je da su oni »manji« – pa čak i »mali« – svoj red imali dočekati tek pošto se glavne teme objelodane i, uvjetno rečeno, iscrpe. Do danas je ipak sazrio stav, što dokazuju i novije knjige iz povijesti hrvatske glazbe i zbornička izdanja, da se premreženost glazbenopovijesne stvarnosti ne može adekvatno sagledati bez uvažavanja sinergije svih aktera (glazbenoga) tržišta – bez obzira na to što pritom, primjerice, Nakića nedvojbeno valja uvrstiti u skupinu predvodnika na polju mediteranskoga orguljarstva 18. stoljeća, za razliku od Kneževića, koji se ostvario primarno u skladu s potrebama svoje redovničke zajednice i Dalmacije.

Don Petar Nakić i fra Petar Knežević OFM, iako znani još u 19. stoljeću, uz neke druge crkvene/franjevačke glazbenike, mahom zaboravljene članove Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja (v. Prilog), trebali su pričekati da ih se prepozna i korektnije prikaže, tj. da se istraže njihove biografije i katalogi njihovih djela. Unatoč tomu što su glavni događaji, protagonisti i djela doista uglavnom utvrđeni (kako se zasad čini), daljnjim proučavanjima i novim otkrićima – na koja još uvijek valja računati – postojeća će se glazbenička mreža zacijelo moći upotpuniti, a samim time i temeljitije interpretirati.

Usporede li se konzultirana izdanja, od članaka do raznih knjiga, vidljivo je da je Nakić ipak temeljitije obrađen i u javnosti bolje poznat, posebice u Italiji (iako se neke stare/krive ili u međuvremenu popravljene informacije još znaju zateći u pojedinim napisima). Kneževiću su, pak, i kao glazbeniku i kao zapaženu pučkome prosvjetitelju te književniku uz znanstvene i slične priloge kod nas tijekom posljednjih dvaju desetljeća posvećene i dvije edicije zborničko-monografskoga tipa. Zacijelo, ne može se, a i ne treba mjeriti »apotekarskom mjerom« komu je od njih posredstvom pisane riječi osigurano doličnije uzdarje. Knežević je nesumnjivo važan primarno regionalno, posebice u svojem redovničkom krugu (tj. u provinciji u kojoj sjećanje na nj nikada nije nestalo), a Nakić međunarodno, osobito u Italiji – zemlji koja doista i danas čuva živu uspomenu na tog podanika nekada moćne *Serenissime*, Hrvata rodom iz Dalmacije, orguljarskoga velemajestora. To je zasvjedočeno postojanom znanstvenom produkcijom koja mu se kod Talijana i danas posvećuje. Osvrnemo li se zaključno na ukupnu sliku priloga o ovoj dvojici vrijednih glazbenika i kulturnih promicatelja, čini se da im i mi u Hrvatskoj dugujemo nastavak istraživanja, svakako pluri-/interdisciplinarnih, a Nakiću (čim prije) – uz dostojno staranje o njegovim orguljama i njihovu živu uporabu¹⁴⁸ – i prikladan zbornički prikaz života i djelovanja, odnosno potpuniji oris dostignuća koja su

¹⁴⁸ Usp. Emin ARMANO: *Don Petar Nakić (Pietro Nacchini) utemeljitelj mletačko-dalmatinske graditeljske škole orgulja*, Bulić: Ravnokotarski Cvit, 1998, 51. Usp. i: Snježana MIKLAUŠIĆ-ČERAN: *Dvade-*

nas glazbeno, makar donekle, otkrila Europi i svijetu. U takvu svjetlu moći će se potpunije istražiti i očitati i položaji slabije poznatih (a može se reći i nepoznatih) preostalih franjevačkih glazbenika.

PRILOG: Abecedni popis izdvojenih franjevaca glazbenika

R. br.	Prezime, ime
1.	Babić, fra Toma OFM
2.	Bandić, fra Ante OFM
3.	Batinić, fra Šimun OFM
4.	Batošić, fra Marijan OFM
5.	Bilas, fra Bonaventura/Bone (Martin) OFM
6.	Burić, fra Frano OFM
7.	Čović, fra Nikola OFM
8.	Čozić, fra Frano OFM
9.	Ećimović, fra Andrija OFM
-	Filipušić-Grubišić, fra Ivan OFM (zapravo Pilipušić/Filipušić, fra Jeronim; v. br. 21)
10.	Franić, fra Ivan OFM
11.	Jukić, fra Paškal (Paško) OFM
12.	Jurišić, fra Sebastijan OFM
-	Kačić, fra Ivan OFM (tj. Kačić, fra Luka OFM; zapravo Terzić-Kačić, fra Luka; v. br. 28)
13.	Kačić, fra Petar OFM
14.	Kaime-Kioc (Čoz, Čozić), fra Franjo OFM
15.	Kardum, fra Ivan OFM
16.	Knežević, fra Ivan OFM
17.	Knežević, fra Petar (Pavao) OFM
18.	Marinović, fra Frano OFM
19.	Marinović, fra Ivan OFM
20.	Nakić, don Petar (ex fra Pavao OFM)-a
21.	Pilipušić/Filipušić, fra Jeronim OFM
22.	Ravlić, fra Augustin OFM
23.	Simunelli, fra Franjo OFM
24.	Šakić, fra Bartolomej OFM
25.	Šimić, fra Ante OFM
26.	Šitić, fra Jeronim (Lovro/Lovre Bartul) OFM
27.	Šodić, fra Ivan (Mihovil) OFM
-	Terzić, fra Luka OFM (zapravo Terzić-Kačić, fra Luka; v. br. 28)
28.	Terzić-Kačić, fra Luka OFM
29.	Vladić, fra Karlo OFM
30.	Vučković, fra Karlo M. OFM
31.	Vučković, fra Pavao ml. OFM
32.	Vujavić, fra Josip OFM
33.	Vuletić, fra Jeronim OFM zvan Šilje
34.	Žanko, fra Petar OFM

set godina Orguljaške ljetne škole u Šibeniku: (1994.-2013.): Ljetni dašak mladosti u raspjevanim sviralama šibenskih orgulja, Šibenik: Organološko društvo »Organum« – Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, 2015.

BIBLIOGRAFIJA

- ***: Graditelj i orgulja Petar Nakić i Gaetano Callido d'Este, *Sv. Cecilija*, 11 (1917) 5, 175.
- ***: Knežević, Pavao, fra Petar, u: Izak Špralja (gl. ur.): *Leksikon hrvatske crkvene glazbe*, Samobor: Meridijani, 2011, 169-170.
- ***: Nakić, Petar, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 7, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005, 567-568.
- ***: Nakić, Petar, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42836>> (pristup 22. 9. 2022).
- ***: Nakić, Petar, u: August Kovačec (gl. ur.): *Hrvatski opći leksikon*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1996, 658.
- ***: Nakić, Petar (Pietro Nacchini), don, u: Izak Špralja (gl. ur.): *Leksikon hrvatske crkvene glazbe*, Samobor: Meridijani, 2011, 234-235.
- ***: Nakić, Petar, u: Krešimir Kovačević (ur.): *Leksikon jugoslavenske muzike*, sv. 2, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, 1984, 68.
- ***: Nakić, Petar, u: Josip Šentija (gl. ur.): *Veliki školski leksikon*, Zagreb: Školska knjiga, 2003, 655.
- ***: Odak, Krsto, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44710>> (pristup 22. 9. 2022).
- ***: Soldo, Ante Josip, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021, <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57044>> (pristup 22. 9. 2022).
- ***: Župić, Jure, u: Izak Špralja (gl. ur.): *Leksikon hrvatske crkvene glazbe*, Samobor: Meridijani, 2011, 417.
- ANDREIS, Josip: *Povijest glazbe*, Zagreb: Matica hrvatska, 1942.
- ANDREIS, Josip: *Povijest glazbe*, knj. 4, Zagreb: Liber – Mladost, 1974.
- ANDREIS, Josip: *Music in Croatia* (prev. s hrv. Vladimir Ivir), 2. povećano izdanje, Zagreb: Institute of musicology – Academy of music, 1982.
- ANDREIS, Josip – CVETKO, Dragotin – ĐURIĆ-KLAJN, Stana: *Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji*, Zagreb: Školska knjiga, 1962.
- ANTOLJAK, Stjepan: *Hrvatska historiografija*, 2. dopunjeno izdanje, Zagreb: Matica hrvatska, 2004.
- ARMANO, Emin: *Don Petar Nakić (Pietro Nacchini) utemeljitelj mletačko-dalmatinske graditeljske škole orgulja*, Bulić: Ravnokotarski Cvit, 1998.
- ARMANO, Emin: *Orgulje hrvatskih graditelja: Tragom Ladislava Šabana*, Zagreb: Jakša Zlatar, 2006.
- BABAROVIĆ, Ivo: Orgulje u Nerežišću, *Sv. Cecilija*, 36 (1943) 4-5, 146-147.
- BARONCINI, Alfredo: La grande cantoria lignea della chiesa di San Rocco (1789), u: Giorgio Varisco – Gian Pietro Casadoro (ur.): *Pietro Nacchini (1694-1769): Costruttore d'organi*, Venecija: Lineadacqua, 2019, 101-113.
- BATINIĆ, Vjenceslav Mijo: *Djelovanje franjevača u Bosni i Hercegovini za prvih šest vijekova njihova boravka*, I, Zagreb: Tiskom dioničke tiskare, 1881.
- BATINIĆ, Vjenceslav Mijo: *Djelovanje franjevača u Bosni i Hercegovini za prvih šest vijekova njihova boravka*, II, Zagreb: Tiskom dioničke tiskare, 1883.

- BATINIĆ, Vjenceslav Mijo: *Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest vjekova njihova boravka*, III, Zagreb: Tiskom dioničke tiskare, 1887.
- BEBAN, Hrvoje: Recenzije – Reviews (MARIĆ, fra Mirko – BREKO KUSTURA, Hana – MIHANOVIĆ SALOPEK, Hrvojka: Fra Petar Knežević, Gospin pjesnik i glazbenik. Split: Matica hrvatska Ogranak Sinj-VAD), *Arti musices*, 48 (2017) 2, 335-339.
- BEBAN, Hrvoje: Petar Knežević i orguljska misa: o izvedbenom aspektu *cantus fractus* misnih ordinarija iz Kneževićevih kantuala, *Arti musices*, 50 (2020) 1-2, 43-73.
- BEZINA, Petar: Rukopisna baština franjevaca Provincije Presvetoga Otkupitelja, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.
- BISSON, Masimo: Gli organi rinascimentali di San Rocco, u: Giorgio Varisco – Gian Pietro Casadoro (ur.): *Pietro Nacchini (1694-1769): Costruttore d'organi*, Venecija: Lineadacqua, 2019, 83-87.
- BOŽITKOVIĆ, Juraj: Život i rad fra Petra Kneževića (1702.-1768.), *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 10 (1927), 149-162.
- BRATULIĆ, Josip: Petar Knežević. Bio-bibliografski nacrt, u: Alojz Jembrih (gl. ur.): *Zbornik o Petru Kneževiću: Zbornik radova sa znanstvenoga skupa »Fra Petar Knežević i njegovo vrijeme« (Visovac – Skradin – Knin. 28.-29. listopada 2002.)*, Zagreb – Šibenik: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu – Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, 2003, 9-11.
- BREKO KUSTURA, Hana: Iz riznice liturgijsko-glazbenih kodeksa franjevačkog kruga, u: Vesna Kusin (ur.): *Zagora – nepoznata zemlja, Katalog izložbe*, Zagreb: Galerija Klovičevi dvori, 2007, 353-357.
- BREKO KUSTURA, Hana: O počecima crkvene glazbe u Sinju, *Cetinska vrila*, Sinj: Glasilo Matice hrvatske Sinj, 15 (2007), 14-16.
- BREKO KUSTURA, Hana: Sinjski kantuali fra Petra Kneževića (1767.) u kontekstu »polifonie semplice« i »cantus fractusa« – Konkordanca s talijanskim izvorima, *Povijesni prilozi*, 34 (2008), 123-146.
- BREKO KUSTURA, Hana: Rukopisne liturgijsko-glazbene knjige (od 17. do 19. st.), u: Luka Tomašević (ur.): *Gospodin Vam dao Mir*, Split: Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja, 2017, 363-373.
- BREKO KUSTURA, Hana: »Ad onore e gloria della Beatissima Vergine Maria delle Grazie di Sign...«: Iz glazbenog arhiva franjevačkog samostana u Sinju, u: Dalibor Davidović – Nada Bezić (ur.): *Nova nepoznata glazba, Svečani zbornik za Nikšu Gliga*, Zagreb: DAF, 2012, 239-248.
- BREKO KUSTURA, Hana: Sources of »Cantus fractus« from Dalmatia: Examples of the Transfer, Adoption and Changes of Italian Core-Repertory in the 18th Century, u: Vjera Katalinić (ur.): *Music Migrations in the Early Modern Age: People, Markets, Patterns, Styles / Glazbene migracije u rano moderno doba: ljudi, tržišta, obrasci i stilovi*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2016, 221-229.
- BREKO KUSTURA, Hana: Glazbeni rukopisi fra Petra Kneževića: Kantuali iz Sinja i Visovca (1767. – 1768.), u: Mirko Marić – Hana Breko Kustura – Hrvojka Mihanović Salopek: *Fra Petar Knežević, Gospin pjesnik i glazbenik*, Split: Matica hrvatska Ogranak Sinj-VAD, 2017, 33-81.
- BREKO KUSTURA, Hana: Između Italije, Dalmacije i Bosne – Kantuali fra Petra Kneževića (Sinj – Visovac 1767./1768.), u: Dolores Grmača – Marijana Horvat – Marko Karamatić

- (ur.): *Matija Divković i kultura pisane riječi, sv. 2, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 1.-3. prosinca 2016., Sarajevo-Zagreb*, Sarajevo – Zagreb: Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene – Hrvatska sveučilišna naklada, 2017, 601-622.
- BREKO KUSTURA, Hana: »Na čast i slavu Gospi Sinjskoj...«: Kantuali fra Petra Kneževića u svjetlu novih spoznaja, u: Josip Dukić – Josip Grbavac (ur.): *300. Obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine (1715. – 2015.)*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 12. svibnja i Sinju od 14. do 17. svibnja 2015. godine, Sinj: Franjevački samostan Gospe Sinjske – Viteško alkarsko društvo Sinj – Grad Sinj i gradovi i općine Cetinske krajine, 2018, 355-367.
- BREKO KUSTURA, Hana: Izvori za liturgijsku glazbu na Visovcu, u: Anđelka Galić – Sanja Cvetnić – Antonia Došen (ur.): *Visovac: Duhovnost i kultura na Biljoj Stini*, Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 2019, 211-225.
- BULIĆ, Frane: Orgulje glasovitih umjetnika po crkvama u Dalmaciji, *Sveta Cecilija*, 12 (1918) 5, 129-133; 12 (1918) 6, 161-164.
- BULIĆ, Frane: *Orgulje glasovitih umjetnika po crkvama u Dalmaciji* (otisak iz »Sv. Cecilije«), Zagreb: Tisak Nadbiskupske tiskare, 1918.
- CARRARA, Francesco: *Uomini illustri di Spalato*, Spalato: [s. n.], 1846.
- CARRARA, Francesco: *Uomini illustri di Spalato*, 2. izdanje, Spalato: Tip. Oliveti e Comp., 1846.
- CARRARA, Frano: Znameniti Splēťjani, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, 12 (14. veljače 1846) 7, 27-28, <<http://dnc.nsk.hr/DataServices/ImageView.aspx?id=ac38278fe87d-40df-a67c-2f1997c9345c>> (pristup 20. 4. 2023).
- CASADORO, Gian Pietro: Don Pietro Nacchini (1694-1769), organaro della Serenissima, u: Giorgio Varisco – Gian Pietro Casadoro (ur.): *Pietro Nacchini (1694-1769): Costruttore d'organi*, Venecija: Lineadacqua, 2019, 69-81.
- CASADORO, Gian Pietro: L'organo della chiesa di San Rocco (1743), u: Giorgio Varisco – Gian Pietro Casadoro (ur.): *Pietro Nacchini (1694-1769): Costruttore d'organi*, Venecija: Lineadacqua, 2019, 89-99.
- CRNICA, Ante: *Naša Gospa od Zdravolja i njezina slava: Kritički prikaz štovanja čudotvorne Gospe od Zdravolja, Njezina svetišta i samostana u Splitu na Dobromu*, Šibenik: Tiskara »Kačić«, 1939.
- CSEVAPOVICH, Gergely [ČEVAPOVIĆ, Grgur]: *Synoptico-memorialis catalogus observantis minorum provinciae S. Joannis a Capistrano, olim Bosniae Argentinae; A dimidio seculi XIII. usque recentem aetatem*, Budae: Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1823.
- ČIRKO, Mile: Povodom 250. obljetnice smrti fra Petra Kneževića s posebnim osvrtom na božićnu popijevku »Veseli se, Majko Božja«, *Sveta Cecilija*, 68 (1998) 4, 98-102.
- ČIRKO, Mile: Glazbena baština makarskih franjevaca, *Kačić. Radovi znanstvenog skupa »Franjevci i Makarska«, održanog u prigodi pet stoljeća od prvog pisanog spomena franjevaca u Makarskoj*, 36-38 (2004-2006), 855-910.
- DANDOLO, Girolamo: *La caduta della repubblica di Venezia ed i suoi ultimi cinquant' anni: Studii storici*, Venezia: P. Naratovich, 1857.
- DEMOVIĆ, Miho: Pitanje autorstva skladbi Kneževićevih kantuala, *Kačić. Fra Filip Grabovac i njegovo doba, Radovi simpozija simpozija Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja o fra Filipu Grabovcu, piscu i narodnom mučeniku, i drugim značajnim franjevcima XVIII. stoljeća. Simpozij je održan u Sinju od 30. rujna do 2. listopada 1982. godine; II. dio: Doba fra Filipa Grabovca*, 16 (1984), 193-214.

- DEMOVIĆ, Miho: Solističke skladbe u kantualima Petra Kneževića, u: Ennio Stipčević (ur.): *Glazbeni barok u Hrvatskoj, Zbornik radova sa simpozija održanog u Osoru 1986. godine*, Osor: Osorske glazbene večeri, 1989, 167-193.
- DOBRAVEC, Jurij: Petar Nakić/Pietro Nacchini (1694-1769) - seznam 170-ih tiskanih in spletnih virov / - a list of 170 printed and on-line sources, *Ecce organum!*, 16 (2019), 11-23, <https://glej.orgle.si/ecce_organum_016.pdf> (pristup 17. 1. 2023).
- EBERSTALLER, Oskar: *Orgeln und Orgelbauer in Österreich*, sv. 1, Graz – Köln: Hermann Böhlaus Nachfolger, 1955.
- FAULEND-HEFERER, Ivan: Nakićeve orgulje iz 1762. u samostanskoj crkvi sv. Frane u Šibeniku. Tehničko-akustička analiza. Restauracija, *Arti musices*, 4 (1973), 47-99.
- FERRANTE, Mauro: Gli organi di Pietro Nacchini nelle regioni adriatiche dell'Italia centrale, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): *Pietro Nacchini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 197-297.
- FRANKOVIĆ, Dubravka: Hrvatska u devetnaestom stoljeću o glazbi svoje barokne epohe, u: Ennio Stipčević (ur.): *Glazbeni barok u Hrvatskoj, Zbornik radova sa simpozija održanog u Osoru 1986. godine*, Osor: OGV, 1989, 48-69.
- FRANKOVIĆ, Dubravka: O hrvatskoj glazbi i glazbenicima u leksikografskom radu Ivana Kukuljevića Sakcinskog, *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, (2006) 16-17, 153-161. *Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja – Split* [službena mrežna stranica], <<https://www.franjevci-split.hr/>> (pristup 19. 3. 2022).
- FUČAK, Jerko: *Šest stoljeća hrvatskoga leksikonara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1975.
- GAGULIĆ, Ladislav: O. Petar Knežević i skraćivanje liturgičkih tekstova, *Sv. Cecilija*, 17 (1923) 5, 142-143.
- GARBELOTTO, Antonio: *Pietro Nacchini organaro veneto*, Bologna: Antique Musicae Italicae Studiosi, 1993.
- GLIUBICH, Simeone [LJUBIĆ, Šime]: *Dizionario Biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna – Zara: Lechner Librajo del I. R. Università – Battara e Abelich, 1856; pretisak: Bologna: Arnoldo Forni, 1974; Zagreb: Dominović, 2019.
- GRBAVAC, Josip (ur.): *Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja (shematizam)*, Split: Franjevačka Provincija Presvetog Otkupitelja, Zbornik »Kačić«, 2007.
- GRGA, Božidar: Prikaz orgulja u crkvama Kotorske biskupije, *Bašćinski glasi*, 4 (1995), 137-164.
- GRGA, Božidar: Tragom ostataka prvih imotskih orgulja, *Bašćinski glasi*, 7 (1998), 147-155.
- GRGA, Božidar: Orgulje u crkvama Šibenske biskupije, u: Ennio Stipčević (gl. ur.): *Glazba i baština, Zbornik u čast Lovri Županoviću*, Šibenik: Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, 2002, 75-136.
- GRGA, Božidar: Orgulje Petra Nakića i njegovih sljedbenika u Hrvatskoj, *Bašćinski glasi*, 8 (2004), 175-197.
- GRGA, Božidar: Povijesne orgulje na tlu Hrvatske, *Sveta Cecilija*, 74 (2004) 3, 18-20.
- GRGA, Božidar: Ima li Split Nakićeve orgulje?, *Arti musices*, 37 (2006) 2, 223-272.
- GRGA, Božidar: Orgulje na području Dubrovačke biskupije, *Sveta Cecilija*, 78 (2008) 1-2, 16-20.
- GRGA, Božidar: Allegato B: L'organo di Pietro Nacchini del 1735 di Pasenatico, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): *Pietro Nacchini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 132-141.

- GRGAT, Stipica: Glazbeni život u svetištu Gospe Sinjske, Franjevačkom sjemeništu i Klasičnoj gimnaziji, u: Josip Dukić – Josip Grbavac (ur.): *300. Obljetnica slavne obrane Sinja 1715. godine (1715. – 2015.)*, Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 12. svibnja i Sinju od 14. do 17. svibnja 2015. godine, Sinj: Franjevački samostan Gospe Sinjske – Viteško alkarsko društvo Sinj – Grad Sinj i gradovi i općine Cetinske krajine, 2018, 437-455.
- HORVAT, Josip – MATEJČIĆ, Radmila – PRIJATELJ, Kruno: *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Sveučilišna nagrada Liber, 1982.
- ISABELLA, Maurizio: Prime analisi comparative sulle signature venete. Da Nachini a Bazzani, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): *Pietro Nachini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 299-319.
- JANKOV, Mirko: Don Petar Nakić – hrvatski majstor gradnje orgulja, *Sveta Cecilija*, 81 (2011) 1-2, 11-22.
- JURIŠIĆ, Karlo: Franjevačka provincija svetoga Kaja pape i mučenika u Dalmaciji (Prvo desetljeće Franjevačke provincije Presv. Otkupitelja 1735. – 1745.), *Kačić*, 17 (1985), 127-195.
- JEMBRIH, Alojz (gl. ur.): *Zbornik o Petru Kneževiću: Zbornik radova sa znanstvenoga skupa »Fra Petar Knežević i njegovo vrijeme« (Visovac – Skradin – Knin. 28.-29. listopada 2002.)*, Zagreb – Šibenik: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu – Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, 2003.
- KAČIĆ, Ladislav: Mitteleuropäische Kontexte der Franziskaner-Musikkultur im 17.–19. Jahrhundert, *Musicological Annual*, 40 (2021) 1-2, 113-120, <<https://journals.uni-lj.si/MuzikoloskiZbornik/article/view/5544>> (pristup 30. 3. 2022).
- KAPITANOVIĆ, Vicko: Knežević, Petar Pavao, u: Franjo Emanuel Hoško – Pejo Čošković – Vicko Kapitanović (ur.): *Hrvatski franjevački biografski leksikon*, Zagreb: Leksikografski zavod »Miroslav Krleža« – Vijeće Franjevačkih zajednica u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, 2010, 300-301.
- KATALINIĆ, Vjera: *Katalog muzikalija u franjevačkom samostanu u Omišu / Catalogue of Music Manuscripts and Prints in the Franciscan Monastery in Omiš*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za muzikološka istraživanja, 1991.
- KATALINIĆ, Vjera: Glazbena kultura u hrvatskim zemljama, u: Ivan Golub (ur.): *Hrvatska i Europa: Kultura, znanost i umjetnost, sv. III.: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII – XVIII. stoljeće)*, Zagreb: HAZU – Školska knjiga, 2003, 705-716.
- KOLENDIĆ, Petar: Mesto i godina rođenja don Petra Nakića, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor [ćirilica]*, 1 (1921), 34-35.
- KOSOR, Karlo – STIPIĆ, Mario: *Apostoli Gospe Sinjske: U prigodi jubileja (1687 – 1987)*, Sinj: Svetište Gospe Sinjske, 1987.
- KOVAČEVIĆ, Marko – ŠUNJIĆ, Ankica: Knežević, Petar (Pavao), *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 7, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009, 433-435.
- KOVAČEVIĆ, Marko – ŠUNJIĆ, Ankica: Knežević, Petar (Pavao), *Hrvatski biografski leksikon, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009, <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=9540>> (pristup 22. 9. 2022).
- KUHAČ, Franjo Š.: *Glasbeno nastojanje Gajevih Ilira*, Zagreb: Nakladom Knjižare Mučnjak-Sentflebenove, 1885.

- KUHAC, Franjo Š.: Historijski uvod, u: Idem: *Ilirski glazbenici: Prilozi za poviest hrvatskoga preporoda*, pretisak, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1994, VII-LXV.
- KUHAC, Franjo Š.: Glasba, u: *Dalmacija. Iz djela Austro-Ugarska monarhija Opisana i Ilustrovana*, Prievod s njemačkoga, sa sto i četrnaest slika, Spljet: Naklada međunarodne knjižare F. Maršića, 1892, 263-272.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan: *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, sv. IV., Zagreb: Tiskom Narodne tiskarne Dra. Ljudevita Gaja, 1860, <<https://digitalnezbirke.kgz.hr/?pr=i&id=19773>> (pristup 17. 1. 2023).
- LICHTENTHAL, Pietro: *Dizionario e bibliografia della musica*, sv. 1, 2, Milano: Presso Antonio Fontana, 1826, <<https://books.google.hr/books?id=M8xRAAAAYAAJ>> (pristup 8. 4. 2023).
- LORENZANI, Federico – MARZONA, Lorenzo: Gli schiavoni veneziani Ti con nu, nu con Ti, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): Pietro Nachini: *Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 193-196.
- LUNELLI, Renato: Contributi dalmatini e sloveni alla rinascita e alla diffusione dell'arte organaria veneziana settecentesca, *Archivio veneto*, 72 (1942) 6, 194-213.
- LUNELLI, Renato: *Der Orgelbau in Italien in seinen Meisterwerken: Vom 14. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Mainz: Rheingold-Verlag, 1956.
- LUNELLI, Renato: *Studi e Documenti di Storia Organaria Veneta*, Firenze: Leo S. Olschki Editore, 1973.
- MAJER-BOBETKO, Sanja: Glazbeno-historiografski prinosi Šime Ljubića, u: Tihomil Maštrović (ur.): *Zbornik o Šimi Ljubiću. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa, Zadar, 3. listopada 2007., Stari Grad (o. Hvar), 4.-6. listopada 2007.*, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2009, 459-467.
- MAJER-BOBETKO, Sanja – BLAŽEKOVIĆ, Zdravko – DOLINER, Gorana: *Hrvatska glazbena historiografija u 19. stoljeću*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2009.
- MAJER-BOBETKO, Sanja: *Hrvatska glazbena historiografija od početka 20. stoljeća do 1945. godine*, Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo, 2019.
- MANTUANI, Josip: In medio virtus, *Sv. Cecilija*, 17 (1923) 6, 181-182.
- MANTUANI, Josip: Frančišek Ksaver Križman, izdelovalec orgelj, III: Učna doba za izdelovanje orgelj, *Sv. Cecilija*, 20 (1923) 6, 225-230.
- MARIĆ, Mirko: Život i rad fra Petra Kneževića, u: Mirko Marić – Hana Breko Kustura – Hrvojka Mihanović Salopek: *Fra Petar Knežević, Gospin pjesnik i glazbenik*, Split: Matica hrvatska Ogranak Sinj-VAD, 2017, 19-31.
- MARIĆ, Mirna: *Glazba iz arhiva srednjobosanskih franjevačkih samostana: Fojnica, Kraljeva Sutjeska i Kreševo*, Zagreb, Hrvatsko muzikološko društvo, 2020.
- MARKOVIĆ, Ivan: *Sinj i njegovo slavlje: god. 1887.: spomen-knjiga su 11 slika*, Zagreb: Dionička tiskara u Zagrebu, 1898.
- MAROVIĆ, Šime: *Glazba i bogoslužje: Uvod u crkvenu glazbu*, Split: Crkva u svijetu, 2009.
- MARZONA, Lorenzo – ZANIN, Francesco: Gli organi di Pietro Nachini aspetti stilistici e tecnici, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): Pietro Nachini: *Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 69-125.

- MARZONA, Lorenzo – LORENZANI, Federico (ur.): *Pietro Nachini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020.
- MATIJEVIĆ, Ante: Neriješeni problem orgulja u šibenskoj katedrali od njena početka do danas, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 3 (1957), 467-482.
- MEDER, Jagoda: *Orgulje u Hrvatskoj*, Zagreb: Globus: Zavod za zaštitu spomenika kulture Republike Hrvatske, 1992.
- MIHANOVIĆ SALOPEK, Hrvojkja: *Hrvatska himnodija od srednjeg vijeka do preporoda*, Split: Književni krug, 1992.
- MIHANOVIĆ SALOPEK, Hrvojkja: *Hrvatska crkvena himnodija 19. stoljeća*, Zagreb: Alfa, 2000.
- MIHANOVIĆ SALOPEK, Hrvojkja: *Tihi pregaoci visovačko-skradinskog područja: Doprinos franjevac hrvatskoj himnodiji i duhovnoj književnosti*, Split: Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja, 2004.
- MIHANOVIĆ SALOPEK, Hrvojkja: Kneževićevo objavljeno i rukopisno pjesništvo, u: Mirko Marić – Hana Breko Kustura – Hrvojkja Mihanović Salopek: *Fra Petar Knežević, Gospićanac pjesnik i glazbenik*, Split: Matica hrvatska Ogranak Sinj-VAD, 2017, 83-159.
- MIKLAUŠIĆ-ČERAN, Snježana: *Dvadeset godina Orguljaške ljetne škole u Šibeniku: (1994.-2013.): Ljetni dašak mladosti u raspjevanim sviralama šibenskih orgulja*, Šibenik: Organološko društvo »Organum« – Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, 2015.
- MISCHIATI, Oscar; *L'organo della chiesa del Carmine di Lugo di Romagna*, Bologna: Casa Editrice Prof. Riccardo Patron, 1968.
- NASSIMBENI, Lorenzo: Nachini Pietro, *Dizionario Biografico dei Friulani, mrežno izdanje*, <<https://www.dizionariobiograficoidefriulani.it/nachini-pietro-nakic-petar/>> (pristup 17. 1. 2023).
- NASSIMBENI, Lorenzo: Nuovi documenti sulla presenza dell'organaro don Pietro Nachini in Friuli, *Metodi & Ricerche*, 14 (1995) 2, 71-85.
- NASSIMBENI, Lorenzo: Ultimi anni di vita dell'organaro Pietro Nachini e il suo testamento, *L'Organo*, 31 (1997), 149-163.
- NASSIMBENI, Lorenzo: L'organaro don Pietro Nachini e la villa Cabassi: una presenza musicale, u: Maria Visintini – Claudio Mattaloni (ur.): *Corno di Rosazzo: La sua storia, la sua gente*, Cividale del Friuli, Cooperativa Alea, 2007, 578-595.
- [NASSIMBENI, Lorenzo (prir.)]: *Don Pietro Nachini, artefice d'organi: I documenti conservati all'Archivio di Stato di Udine*, Udine: Archivio di Stato di Udine, 2019, <<https://archivio-distatoudine.beniculturali.it/getFile.php?id=708%27organi>> (pristup 16. 4. 2023).
- NASSIMBENI, Lorenzo: Le lettere di Pietro Nachini, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): *Pietro Nachini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 39-67.
- NIKIĆ, Andrija: Društveno-politički uvjeti podjele Bosne Srebrene, *Kačić*, 17 (1985), 69-84.
- OCVIRK, Ivan: O. Petar Knežević i dva kanutala Franjevačkog samostana u Sinju, *Sv. Cecilija*, 17 (1923) 4, 111-114.
- OCVIRK, Ivan: Još nešto o kantualima o. Petra Kneževića, *Sv. Cecilija*, 18 (1924) 1, 17.
- OČIĆ, Ljerka: *Europske orguljske škole od 16. do 19. stoljeća: Povijesna izvođačka praksa*, Zagreb: Muzička akademija Sveučilišta u Zagrebu, 2022.
- OLDHAM, Guy (rev. Umberto PINESCHI): Nachini [Nacchini, Nachich, Nachik, Nakik, Nanchini], Pietro [Nakić, Petar], *Grove Music Online*, <<https://doi.org/10.1093/gmo/9781561592630.article.19513>> (pristup 22. 9. 2022).

- PAPANDOPULO, Boris: *Kantata Gospi od Zdravlja*, Split: Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu – Franjevački samostan Gospe od Zdravlja, 2007.
- PERKOVIĆ, Daniela: *Sinjski kantual fra Pavla Vučkovića mlađeg iz 1768. godine (Sinj, Franjevački samostan, bez signature)*, diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Muzička akademija, 2018, <<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:116:078424>> (pristup 28. 8. 2022).
- PERKOVIĆ, Daniela: Kantual fra Pavla Vučkovića mlađeg iz 1768. godine: repertoarno-povijesni prikaz rukopisa, *Arti musices*, 51 (2020) 1, 7-28.
- PETROV, Stanko: Gdje se i kada rodio fra Petar Knežević, *Obzor*, 80 (1940), 190.
- PREMUDA, Vinko: Još nešto o O. Petru Kneževiću, *Sv. Cecilija*, 17 (1923) 5, 141-142.
- PRILISAUER, Richard A.: Petar Nakic – ein vergessener Orgelbauer aus Kroatien, *Singende Kirche*, 27 (1979) 2, 78.
- PROSPEROV NOVAK, Slobodan: Povijest hrvatske književnosti: *Od Gundulićeva »poroda od tmine« do Kačićeva »Razgovora ugodnog naroda slovinskoga« iz 1756.*, sv. III, Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 1999.
- QUOIKA, Rudolf: *Die altösterreichische Orgel der späten Gotik, der Renaissance und des Barock*, Kassel: Bärenreiter, 1953.
- RADOLE, Giuseppe: *L'arte organaria in Istria*, Bologna: Casa Editrice Prof. Riccardo Pàtron, 1969.
- RADOLE, Giuseppe: Organari in area veneta dal Seicento ai primi del Settecento, *Convegno di studi »Organaria veneta: patrimonio e salvaguardia« (Vicenza, 11 ottobre 1986)*, Vicenza: Centro studi di arte organaria veneta, 1987, 28-41.
- SOLDO, Josip Ante (ur.): *Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja (Šematizam)*, Split: Provincijalat Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja, 1979.
- SOLDO, Josip Ante: Djelovanje franjevaca Provincije Presvetoga Otkupitelja kroz 250 godina (1735. – 1985.) (Društveno-kulturni pregled), *Kačić*, 17 (1985), 197-360.
- SOLDO, Josip Ante: Glazbena ostavština 17. i 18. stoljeća u franjevačkim samostanima Split-ske provincije, u: Ennio Stipčević (ur.): *Glazbeni barok u Hrvatskoj, Zbornik radova sa simpozija održanog u Osoru 1986. godine*, Osor: OGV, 1989, 130-144.
- STIPČEVIĆ, Ennio: Fra Bone Razmilović i franjevački glazbeni barok u Hrvatskoj, u: Joško Belamarić (ur.): *Prijatelj zbornik II, Zbornik radova posvećenih sedamdesetgodišnjici života Krune Prijatelja, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 33, Split: Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu, 1992, 363-373.
- STIPČEVIĆ, Ennio: *Hrvatska glazba: povijest hrvatske glazbe do 20. stoljeća*, Zagreb: Školska knjiga, 1997.
- STIPČEVIĆ, Ennio: Petar Nakić, iznova, u: Lovorka Čoralić – Ivana Horbec – Maja Katušić – Vedran Klaužer – Filip Novosel – Ruža Radoš (ur.): *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru: Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016, 622-627; isti je tekst – Graditelj orgulja Petar Nakić (1694. – 1769.) – neznatno izmijenjen, objavljen i u: STIPČEVIĆ, Ennio: *Od Venecije do Dubrovnika, glazbeni putopisi*, Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru, 2020, 46-52; talijanska inačica – Pietro Nacchini nuovi contributi – objavljena je u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): *Pietro Nacchini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 185-192.
- ŠABAN, Ladislav: Graditelj orgulja Petar Nakić i Šibenik, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 13-14 (1967), 401-432.

- ŠABAN, Ladislav: Contributo alla biografia di Don Pietro Nakić, *L'Organo*, 9 (1971) 2, 257-265.
- ŠABAN, Ladislav: Građa o orguljama (graditelji): *Filipušić Jerko (Jerolim): Split*, <<https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=27686>> (pristup 22. 8. 2022).
- ŠABAN, Ladislav: Umjetnost i djela graditelja orgulja Petra Nakića u Dalmaciji i Istri, *Arti musices*, 4 (1973), 47-99.
- ŠABAN, Ladislav: Nakić, Petar, *Muzička enciklopedija*, sv. 2, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1974, 662-663.
- ŠABAN, Ladislav: Nekoliko neobjavljenih dokumenata o djelovanju Petra Nakića, *Sveta Cecilija*, 45 (1975) 1, 11-12.
- ŠABAN, Ladislav: Nekoliko neobjavljenih dokumenata o djelovanju Petra Nakića, *Sveta Cecilija*, 45 (1975) 4, 99-102.
- ŠABAN, Ladislav: Orgulje, *Muzička enciklopedija*, sv. 3, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1977, 6-9.
- ŠABAN, Ladislav: Orgulje, orguljaši i graditelji orgulja u »Sv. Ceciliji«, *Sveta Cecilija*, 48 (1978) 2-3, 90-94.
- ŠABAN, Ladislav: Povijesne orgulje kao kulturna baština Dalmacije, *Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji, Fiskovićev zbornik I, Zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Cveta Fiskovića*, 21 (1980), 555-571.
- ŠABAN, Ladislav: Glazba u franjevačkom samostanu u Varaždinu, u: Andre Mohorovičić (ur.): *Varaždinski zbornik*, Varaždin: JAZU, 1983, 323-329.
- ŠIROLA, Božidar: *Pregled povijesti hrvatske muzike*, Zagreb: Rirop, 1922.
- ŠIROLA, Božidar: *Hrvatska narodna glazba: Pregled hrvatske muzikologije*, Zagreb: Izdanje Matice hrvatske, 1940.
- ŠIROLA, Božidar: *Hrvatska umjetnička glazba. Odabrana poglavlja iz povijesti hrvatske glazbe sa slikama i notnim primjerima*, Zagreb: Matica hrvatska, 1942.
- ŠIROLA, Božidar: Crkvena glazba u Hrvatskoj, *Croatia sacra*, 11-12 (1943) 20-21, 296-339.
- ŠKULJ, Edo: Quando morì Pietro Nachini?, *Bollettino ceciliano*, 82 (1987), 141-143.
- TARRINI, Maurizio: Nacchini, Pietro, *Enciclopedia Treccani, mrežno izdanje*, Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani S.p.A., 2012, <https://www.treccani.it/enciclopedia/pietro-nacchini_%28Dizionario-Biografico%29/> (pristup 17. 1. 2023).
- TOMAŠEVIĆ, Luka (ur.): *Gospodin Vam dao Mir*, Split: Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja, 2017.
- TUKSAR, Stanislav: Glazbena kultura hrvatskih zemalja u razdoblju baroka / Musical culture in Croatian lands in the Baroque period, u: Vladimir Maleković (ur.): *Od svagdana do blagdana: Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 25. 5. – 26. 9. 1993., *Katalog izložbe / From Everyday to Holydays: Baroque in Croatia*, Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1993, 108-121.
- TUKSAR, Stanislav: *Kratka povijest hrvatske glazbe*, Zagreb: Matica hrvatska, 2000.
- TUKSAR, Stanislav: The Political Background to Music Articles on South-Slavic Lands in the 'Kronprinzenwerk' Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild (1888-1902), *Series Musicologica Balcanica*, 3 (2022), 68-81, <<https://ejournals.lib.auth.gr/smb/article/view/8113/8578>> (pristup 19. 4. 2022).
- VALE, Giuseppe: Contributo alla storia dell'organo in Friuli, *Note d'archivio per la storia musicale*, 4 (1927) 1-4, 1-99.
- VARISCO, Giorgio – CASADORO, Gian Pietro (ur.): *Pietro Nacchini (1694-1769): Costruttore d'organi*, Venecija: Lineadacqua, 2019.

- VARISCO, Giorgio: Nachich – Nacchini (1694-1769), organaro dalmata, nel 250° anniversario della morte con notizie di suoi antenati e successori, u: Giorgio Varisco – Gian Pietro Casadoro (ur.): *Pietro Nacchini (1694-1769): Costruttore d'organi*, Venecija: Lineadacqua, 2019, 11-37.
- VARISCO, Giorgio: La Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone, u: Giorgio Varisco – Gian Pietro Casadoro (ur.): *Pietro Nacchini (1694-1769): Costruttore d'organi*, Venecija: Lineadacqua, 2019, 39-67.
- VEDOVE, Roberta delle: Pietro Nachini, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): *Pietro Nachini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 9-38.
- VIDAKOVIĆ, Albe: Nakić, Petar, *Muzička enciklopedija*, sv. 2, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1963, 352.
- VIO, Gastone – STELLA, Loris: Allegato A: Due contratti significativi, u: Lorenzo Marzona – Federico Lorenzani (ur.): *Pietro Nachini: Vita, opere e criteri costruttivi di uno dei maggiori organari di ogni tempo*, Guastalla: Ass. Culturale G. Serassi, 2020, 126-131.
- WURZBACH, Constant von: Nachich, Peter, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, sv. 20, Wien: Verlag der Universitäts-Buchdruckerei von L. C. Zamarski, 1869, 5-6, <<https://austria-forum.org/web-books/wurzbach20de1869kfu>> (pristup 19. 4. 2023).
- ZAMMATTIO, Davide: Magister et discipulus: Nacchini, Callido e l'ars organaria veneta settecentesca, u: Fabiola Frontalini (ur.): *Gaetano Callido, da Venezia alle Marche: Il caso di Cingoli*, Cingoli: Consiglio regionale delle Marche, 2019, 21-72.
- ZLATOVIĆ, Stipan: *Franovci države Presv. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb: Knjižotiskara i litografija C. Albrechta, 1888.
- ŽUPANOVIĆ, Lovro: *Stoljeća hrvatske glazbe*, Zagreb: Školska knjiga, 1980.
- ŽUPANOVIĆ, Lovro: *Centuries of Croatian music* (prev. s hrv. Vladimir Ivir), 1, Zagreb: Music information center, 1984.

Summary

MUSICA FRANCISCANA REDIVIVA: REVIEW OF THE CURRENT UNDERSTANDING AND PERCEPTION OF THE MUSICIANS OF THE FRANCISCAN PROVINCE OF THE MOST HOLY REDEEMER FROM THE 18TH CENTURY (WITH SPECIAL ATTENTION TO DON PETAR NAKIĆ AND FRA PETAR KNEŽEVIĆ OFM)

The purpose of this paper is to provide a basic overview of the current ways of perceiving the Franciscan musicians of the Franciscan Province of the Most Holy Redeemer in literature, starting from the mid-19th century until today. Following the discourse of the writings of Croatian and European (mostly Italian) scholars (especially musicologists) regarding the elucidation of the names, as well as the biographies, actions and contributions of musicians and members of the Franciscan Province from the 18th century (and partly of those of the older mother-Province Bosna Srebrena), we can notice the different approaches and gradual increase in insight into the number and achievements of the respective protagonists. Don Petar (formerly Fra Pavao OFM) Nakić (Podgrebača/Bulić nr Benkovac, 1694 – Conegliano, Treviso, 1769) and Fra Petar Knežević OFM (Kapitul nr Knin, 1701 – Sinj, 1768), both known since the second half of the 19th century as the most famous among Franciscan musicians had to wait to be »recognized« and more correctly understood in relation to their musical predecessors, contemporaries and successors. At the same time, recent works on Croatian music history from the 18th century, such as articles, specialized (non-scientific) editions, or historical syntheses/overviews etc., can by no means provide a sufficient overview of them anymore. Future research, which should be continued and intensified, will certainly provide us with answers to some of the questions that are still open, and enable a sharper picture of the facts already known to us.